

Türk Müziği Usûl Eğitim-Öğretiminde Kullanılan Yazılı Kaynaklardaki Usûl Bahsine İlişkin İfadelerin Mukayesesi

UFUK AKIN İNCE

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Müziği Anabilim Dalı

Geliş Tarihi / Received: 26.04.2019 • Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 15.05.2019

Atıf / Cite as

İnce, Ufuk Akın. "Türk Müziği Usûl Eğitim-Öğretiminde Kullanılan Yazılı Kaynaklardaki Usûl Bahsine İlişkin İfadelerin Mukayesesi". *İstem*, 17/33 (2019): 241-265. <https://doi.org/10.31591/istem.558066>

Öz

Türk müziğinin temel unsurlarından biri olan usûl; Türk müziğinin icrâsında, eğitim-öğretiminde ve geleceğe intikâl ettirilmesinde önemli bir role sahiptir. Bu sebeple usûl bilmek, geleneksel eğitim modeli olan meşk sisteminde ön koşul olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla usûl kavramına ilişkin ifadeler de (usûl, ritim, düzum, ölçü, gider, metronom, darb, mertebe ve velvele) usûlün anlaşılabilirliği açısından önem taşımaktadır. Mezkûr kavramların öğrenilmesi ve aktarılmasında yazılı kaynaklarda farklılıklar gözlenmektedir.

Takriben IX. yüzyıldan başlayarak, XX. yüzyıla kadar birçok âlim/teorisyen eserlerinde usûl konusunu ele almıştır. XX. yüzyıldan günümüze gelinceye dek ise, batı müziği notasyonunun Türk müziğinde yaygınlık kazandığı dönem olması itibarıyla bu konu üzerinde yapılan çalışmaların sayısında oldukça büyük bir artış görülmüştür. Bu çalışmada, XX. yüzyıldan itibaren Türk Müziği usûllerine yönelik kaleme alınmış kitaplardaki usûl ve usûlü oluşturan dinamiklerin tanımları irdelenmiş; bu tanımlara yönelik değerlendirme ve yorumlara yer verilmiştir.

Türk Müziği usûl eğitim-öğretiminde kullanılan yazılı kaynaklardaki usûl kavramına ilişkin ifadelerin irdelendiği bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi ve literatür tarama, doküman inceleme ve arşiv tarama teknikleri kullanılmış, elde edilen veriler üzerinde içerik analizi yapılmıştır. Sonuç olarak, örnekleme alınan kaynaklar incelendiğinde; usûl kavramının ve bu kavramı oluşturan dinamiklerin açıklamalarında bir standart olmadığı; kitapların hem kendi içlerinde hem de birbirleri arasında farklılıklar ve/veya çelişkiler olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Müziği, Usûl, Yazılı Kaynaklar, Eğitim-Öğretim.

Abstract

Comparison of Descriptions Connected With "Usul" Matter in Written Sources Used in Turkish Music Usul Education

Usul being one of primary element of Turkish Music has a important role in performing Turkish music, its education and its transfer to future. Therefore, to know usul was determined as prior condition in "meşk" system being traditional education model. Thus, factors connected with usul concept (usul, rhythm, düzum, meter, gider, metronome, darb, mertebe and velvele) is

important in terms of understanding usul. It's monitored differences in written sources about transferring and learning mentioned concepts.

Approximately starting from 19. century to 20. century many theoreticians and scholars have processed usul subject in their works. From 20. century to today, which is the period western music notation has gained prevalence in Turkish Music and because of this reason works amounts about this subject has increased significantly. In this research, "usul" in books penned from 20. century about Turkish Music Usul, descriptions of dynamics composing usul were studied and considerations and comments about these descriptions were examined.

In this research studying elements related usul concept in written sources used in Turkish music usul education, qualitative research method and literature review, document review, archive review techniques was used and about acquired datas content analysis was made. As a result, when sources got sample were examined, it was detected usul concept and its forming dynamics descriptions has no standart and it was detected contradictions and differences both in books itself and between themselves.

Keywords: Turkish Music, Usûl, Written Sources, Education.

Giriş

Orta Asya'dan Anadolu'ya yapılan göçlerle başlayan, daha sonra Anadolu'da kurulan Türk devletlerinin sınırlarını genişletmesiyle devam eden süreçte; ecdad beraberinde getirdiği kültür ve medeniyeti bölgesine hâkim kılmıştır. Dolayısıyla Türk müzik kültürü de Anadolu'da yayılma alanı bulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önceki dönemde de Türklerin gelenek ve hedefleri doğrultusunda inkişaf eden, medeniyetinin tezahürü olan sanat ve bilhassa müzik, hâkim olunan uzak-yakın tüm coğrafyaya, kurum, cemiyet ve vakıflar eliyle ulaştırılmıştır.

Mezkûr müzik geleneği, makam ve usûl unsurları temelinde gelişim göstermiştir. Usûller ve usûllere bağlı olarak yazılmış velveleler, bestelenmiş eserlere şemalar sağlamasından, ritim, ahenk ve zindelik kazandırmasından dolayı Türk müziğinde önemli bir yer tutmaktadır.

Türk Müziği "meşk" adı verilen hâfızaya dayalı bir eğitim sistemi içerisinde intikal ettirilmiştir ve bu sistemde müzik yazıya dökülmemiş, gelenek usta-çırak ilişkisi içerisinde yürütülmüştür. Talebenin hocasını taklit etmesi hususu esas olmuştur. Bu noktada usûl önem kazanmaktadır. Çünkü meşk her dâim usûl vurularak yapılmıştır. Dolayısıyla meşke başlayan talebe her şeyden önce, usûl-leri öğrenmek durumunda olmuştur¹. Bu noktada usûlün işlevlerine değinmek gereklidir. Hoca, icrâ edilen eseri talebeye aktarırken, müzik yazısının olmaması sebebiyle, akılda kalıcılığı artırmak için 'usûl'ü kullanmıştır. Usûl, eserin hafızada yer etmesi konusunda etkili olmaktadır. Bu durum usûlün pedagojik işleviyle alakalıdır. Bunun yanında ritmik bir işleve sahip olan usûl kavramı, bir eserde baştan sona dek aynen tekrarlanan kuvvetli ve zayıf vuruşlar kalıbıdır ve eserin ritmik alt yapısını teşkil etmektedir. Dolayısıyla bir eserde, melodi ve (varsa) güfte usûlle uyumsuzluk göstermemelidir². Buna ek olarak usûl, bir eserde bes-tecinin seçtiği bir uzunluk ölçüsünü de teşkil etmektedir. Yani eserin aynı sayıda usûl kalıbını içermesi, eserin bölümlerinin birbirleriyle orantılı olmasını sağlamaktadır. Bu da usûlün formel işlevini yani şekil belirleyiciliğini ortaya koy-

¹ Behar, Cem, *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz: Geleneksel Osmanlı/Türk Müziğinde Öğretim ve İntikal*, 4. Baskı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), 19-26.

² Behar, *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz: Geleneksel Osmanlı/Türk Müziğinde Öğretim ve İntikal*, 19.

maktadır.³

Geçmişten günümüze mûsikî bilginleri eserlerinde usûl ve usûl ile ilişkili kavramlar hakkında çeşitli tarifler vermişler ve irdelemeler yapmışlardır. Usûl kavramının kökenine yönelik yaygın kanaat bu kuramın El-Kindî'den elde edildiğine yöneliktir. Söz konusu kuramın aktarıcısı olarak da Fârâbî, İbn-i Sînâ ve İhvan-ı Safa gibi teorisyenler gösterilmektedir⁴. Bu isimlerin ardından Safiyüddin Abdülmümin Urmevi, Abdülkadir Meragi, Yusuf Bin Nizamettin Kırşehri, Ali Ufki Bey Kantemiroğlu, Kevserî, Abdülbaki Nasır Dede gibi Türk Müziğinin kilometre taşları olarak kabul edilen isimler eserlerinde usûl kavramının muhtevasına yönelik geniş açıklamalara yer vermişlerdir. Mezkûr kavramı, ikâ, devir, düzüm ve ölçü gibi farklı ifâdelerle de ortaya koydukları dikkati çekmektedir. Bu doğrultuda, XI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar olan süreçte eserlerinde usûl ve bunun muâdili olarak kabul edilen kavramın tanımına yer veren isimler ve tanımları aşağıda kronolojik olarak sunulmuştur.⁵

X. yüzyılın sonu XI. yüzyılın başında yaşamış olan İbn Sinâ, ikâ'nın "...mahiyet olarak vuruşların zamanı için takdir edilmiş herhangi bir ölçü"⁶ olduğunu; ikânın eğer seslendirilmişse melodik olacağını ikâdaki vuruşlar eğer bir söz meydana getiren harflerle ortaya konmuşsa da, şiirsel olacağını ifâde etmiş ve şiir ikânın ta kendisi⁷ olduğunu ortaya koymuştur. M. Nuri Uygun Safiyüddin Abdülmü'min Urmevi'nin (1216? - 1294?) Kitabü'l-edvâr'da ikâ kavramını "...düzüm kelimesi ile anlatılan zaman içindeki uygunluk"⁸ olarak tanımladığını belirtirken; F. Arslan Şerefiyye risalesinde ikâ'yı "...belirli zamanların araya girdiği vuruşlar topluluğudur. Bu vuruşlar bir takım oranlara ve birbirine eşit devirlere sahiptirler. Bu devir ve zaman sürelerinin eşit olduğu insan tarafından hissedilebilir."⁹ şeklinde tanımladığını belirtmiştir.

XV. yüzyıla gelindiğinde; Abdülkadir Meragi, ikâ için "aralarında belirli ve sınırlı zamanlar olan vuruşlar topluluğu"¹⁰ demiştir. Aynı yüzyılda yaşamış olan Hızır Bin Abdullah, Kitabü'l-edvâr adlı eserinde ika ilmine geniş bir yer ayırmış ve ikâyı "San'ât-ı İkâ, san'ât-ı gınâ yani gûyendelik ilminin aslıdır"¹¹ olarak tanımlamıştır. Meragi ve Hızır Bin Abdullah'ın çağdaşı olan Yusuf Bin Nizamettin Kırşehri ise edvarında usûle yer vermiş ve bu kavramı şu şekilde tanımlamıştır: "Bil ki usûl, asl kelimesinin çoğuludur. Usûl bir kaidedir ki onun aslı yoktur.

³ Behar, *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz: Geleneksel Osmanlı/Türk Müziğinde Öğretim ve İntikal*, 20.

⁴ Hatipoğlu, Vasfi - Sağlam, Atilla, "Türk Müsîkisi'nde Usûl Geleneğinin Değerlendirilmesi", *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 9/ 2, 2013: 115.

⁵ Bu konuya yönelik detaylı bilgi için bk. Hatipoğlu, Vasfi - Sağlam, Atilla, "Türk Müsîkisi'nde Usûl Geleneğinin Değerlendirilmesi", 113-134; Hatipoğlu, Vasfi, *Mesleki Müzik Eğitimi Veren Kurumlarda Türk Müziği Usûlleri Öğretiminin Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008), 10-14.

⁶ İbn Sina, *Mûsikî*, trc. Ahmet Hakkı Turabi, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), 64.

⁷ İbn Sina, *Mûsikî*, 64.

⁸ Uygun, Mehmet Nuri, *Safiyüddin Abdülmü'min Urmevi ve Kitâbü'l-Edvâr*, (İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1999), 226.

⁹ Arslan, Fazlı, *Safiyüddin-î Urmevi ve Şerefiyye Risalesi*, 2. Baskı, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2017), 91.

¹⁰ Bardakçı, Murat, *Marâğalı Abdülkadir*, (İstanbul: Pan Yayıncılık, 1986), 78.

¹¹ Çelik, Binnaz Başar, *Hızır Bin Abdullah'ın Kitâbü'l-edvâr'ı ve Makamların İncelenmesi*, (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001), 8.

Hemen Allâhtan bir bağıştır ki kime isterse verir.”¹². Ladikli Mehmet Çelebi er-Risâletü'l-fethiyye adlı eserinde çağdaşı Kırşehrî gibi usûl kavramının tanımını vermiştir: “...usûl, özel durumlara ve orantılara göre ölçüleri takdir edilen sınırlı zamanları ortalayan usûl vuruşlarına denir. (...) Usûlün kemmiyeti ve eşit ölçüleri bulunur”.¹³

XVII. yüzyılın önde gelen isimlerinden Eflak-Boğdan voyvodası Dimitrie Cantemir diğer bir deyişle Kantemiroğlu, Kitâbu 'ilmi'l-mûsikî 'alâ vechi'l-hurûfât adlı edvârında usûl kavramını “...mûsikînin terâzisi ve endâzesi (tartısı ve ölçüsü)dür. Öyle ki, usûl gücü ile nağmenin kâfiyelenişinin, gerekenden fazla ya da eksik olmaması sağlanmalıdır.”¹⁴ şeklinde ifâde etmiştir.

XVIII. yüzyılın önemli şahsiyetlerinden Abdülbaki Nasır Dede, Tedkîk ü Tahkîk adlı eserinde usûl şü şekilde tanımlamıştır: “Usûl, ölçülü nağmelerin ölçüldüğü vuruşların, belirli bir sayıya göre bir araya getirilmesiyle oluşan bütünlüktür. Vuruş da, ölçülü nağmeler oluşurken, bu nağmelerin sayısı, kesri ve aralarındaki açıklığın sayısı için ölçü olarak alınan zamanı belirlemek için kullanılan deyimdir.”¹⁵

XIX. yüzyıla gelindiğinde Haşim Bey'in Kantemiroğlu'nun tanımına benzer bir tanım ortaya koyduğu görülmektedir: “İlm-i mûsikîde cümlesinden akdem ve ehem olan ilm-i usûldür. Zira usûlsüz nağme mücerred mûsikî nağmesi değildir. Nitekim nâ-mevzun beyt ilmi şîirden olmadığı gibi. Usûl, mûsikînin terâzisi ve endâzesidir. Öyle ki, usûlün kuvveti sebebiyle mukaffat nağme ziyâde ve noksan kabul etmez.”¹⁶

XVIII. yüzyılda Sultan III. Selim'le beraber başlayan batılılaşma süreci, Sultan II. Mahmud döneminde Yeniçeri Ocağı'nın lağvedilmesi ve peşi sıra Mehterhane'nin kapatılması ve yerine Mızıkâ-i Humâyun'un kurulmasıyla birlikte hız kazanmıştır. Batı müziği ve notasyonunun Türk müziğinde yaygınlık kazanması, alan yazım çalışmalarını etkilemiş, kaleme alınan eserler hep bu notasyonda yazılmıştır. Bu doğrultuda, XX. yüzyılın başlarından günümüze kadar birçok teorisyen, eserlerinde makamlara, usûllere ve bunların muhtevâsına yönelik bilgilere yer vermiştir. Bu çalışmada ele alınan yazılı kaynaklar, 2 zamanlı Nim Sofyan usûlünden 120 zamanlı Zencir'e kadar bütün usûllere yer veren kitaplarla sınırlandırılmıştır. Bu kitapların yazarları, Rauf Yekta Bey, Suphi Ezgi, Tefvik Rıza Pırnal, Veli Kanık, Ümit Mutlu, Hürşit Ungay, Ekrem Karadeniz, İsmail Hakkı Özkan, Şeref Çakar, Cemil Sangın, Erdinç Çelikkol, Erol Sayan, Ahmet Selim Teymur, Fatih Salgar, Fahrettin Yarkın, Mehmet Gönül'dür. Bahsi geçen yazarların kitaplarının muhtevâsına yönelik bilgiler aşağıda sunulmuştur. Sıralama, kitapların yayım tarihleri ve yazarlarının yaşadığı yıllar gözetilerek kronolojik ola-

¹² Doğrusöz, Nilgün, *Yusuf Kırşehrî'nin Müzik Teorisi*, (Kırşehir: Kırşehir Valiliği, 2012), 132.

¹³ Tekin, Hakkı, *Ladikli Mehmet Çelebi ve er-Risâletü'l-fethiyye'si*, (Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi, 1999), 205.

¹⁴ Tura, Yalçın, *Kitâbu 'ilmi'l-mûsikî 'alâ vechi'l-hurûfât. edvâr (Tıpkıbasım-Çevriyazı-Çeviri-Notlar)*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001), 158.

¹⁵ Tura, Yalçın, *Tedkîk ü Tahkîk: İnceleme ve Gerçeği Araştırma*, (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2006), 68.

¹⁶ Yalçın, Gökhan, *19. Yüzyıl Müsikisinde Hâşim Bey Mecmuası, Birinci Bölüm Edvâr*, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2016), 25.

rak yapılmıştır.

Kitaplar

Rauf Yekta Bey - Türk Mûsikîsi

1922'de Encyclopedie le da Musique et Dictionnaire du Conservatoire'de Fransızca olarak yayımlanan kitap, 1986 yılında Pan Yayıncılık tarafından İstanbul'da tekrar yayımlanmıştır. 1986 yılındaki bu baskısı, 141 sayfadan oluşmaktadır. 2 bölüm halinde düzenlenen kitabın ilk bölümünde, Türk Müziğinin tarihçesine dair denemeler ve eleştiriler, ikinci bölümünde ise, diziler, makamlar, müzik aletleri ve usûl gibi konular yer almaktadır. Usûl konusu 95. sayfadan itibaren ele alınmıştır. 2 zamanlı Nim Sofyan usûlünden 120 zamanlı Zencir usûlüne kadar usûller tasnif edilmeksizin örnek eserler ile incelenmiştir.

Suphi Ezgi - Nazari ve Ameli Türk Mûsikîsi

Kitap iki cilt halinde Milli Mecmua Matbaası tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır. 1933 yılında yayımlanan birinci cilt 289 sayfadır. Mûsikînin Tarifi, Nağmelerin İsim, Adet, Aralık ve Notaları, Aralıklarda Mûlayemet ve Mûnaferet, Diziler Cetveli, Umumiyet Üzre Makam, Hususiyet Üzre Makam, Cetveller ve Basit Makamlarda Geçki başlıklı 8 ana başlıktan oluşmaktadır. 1935 yılında yayımlanan ikinci cilt ise, 199 sayfadır. Mezkûr ciltte de, Düzüm ve yahut İkanın Tarifi ve Tasnifi, Düzümün Unsurları, Ölçü yahut Usûl, Ölçünün Vurulması, Ölçünün Yazılması, Ölçüde Hareket ve Usûller olmak üzere 7 ana başlıkta oluşmaktadır. 2 zamanlı Nim Sofyan usûlünden 120 zamanlı Zencir usûlüne kadar usûller tasnif edilmeksizin örnek eserler ile incelenmiştir.

Tevfik Rıza Pırnal - Söz ve Saz

Hüseyin Sadettin Arel'in Türk Mûsikîsi Nazariyatı Dersleri adlı kitabını esas olarak 1948 yılında kaleme aldığı "Söz ve Saz" adlı eseri toplam 4 ciltten oluşmaktadır. 1. cilt; Türk Müziği nazariyatı, 2. cilt; müzik tarihi, 3. ve 4. ciltler ise güfte mecmualarından oluşmaktadır¹⁷. Eserin başında Türk Müziğinin tarihçesi hakkında veriler sunulmuştur. Devamında makamlar ve bunlara ilişkin kavramlar (aralık, dizi, yeden, durak, geçki vb.) etraflıca ele alınıp açıklanmıştır. Ayrıca dörtlü beşliler, nota ve nota işaretleri, aralıklar, müzikle alakalı çeşitli kavramlar, usûle ilişkin kavramlar detaylı bir şekilde irdelenmiştir. 2 zamanlı Nim Sofyan usûlünden, 124 zamanlı Çâr usûlüne kadar usûller yer almaktadır.

Veli Kanık - Türk Mûsikîsinde Ritm unsuru ve Nota Kaideleri

İstanbul Konservatuvarı tarafından 1954 yılında Hüsnütabiat Matbaası'na bastırılan kitap 143 sayfadan oluşmaktadır. Usûller tasnif edilmeksizin gösterilmiş; bu usûllere dair örnek eserlere yer verilmiştir. 2 zamanlı Nim Sofyan usûlünden 120 zamanlı Zencir usûlüne kadar bütün usûller incelenmiştir.

Ümit Mutlu - Türk Mûsikîsi Usûlleri ve Makam Seyirleri

Kitap, İstanbul Belediye Konservatuvarı Türk Mûsikîsi Bölümü Talebe Cemii-

¹⁷ Sevinç, Muhammet, *Tevfik Rıza'nın "Söz ve Saz" Adlı Yazma Eserinin I. Kitabı Olan "Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri" Bölümünün Günümüz Türkçesine Çevirimi*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013), 7.

yeti İdare Kurulu tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır. Fakat yayım tarihi belli değildir. 35 sayfadır. Türk Mûsikîsi Usûlleri ve Makam Seyirleri olmak üzere 2 bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde; usûl, mertebe, ölçü gibi kavramların tanımlarına yer verilmiş; usûller basit ve birleşik zamanlar adıyla 2 grupta tasnif edilmiştir.

M. Hürşit Ungay - Türk Mûsikîsinde Usûller ve Kudüm

İTÜ Türk Mûsikîsi Devlet Konservatuarındaki usûl ders notlarının bir araya getirilmesiyle oluşturulan bu kaynak, 1981 yılında Türk Mûsikîsi Vakfı tarafından kitap haline getirilerek yayımlanmıştır. Kitap toplamda 280 sayfadır. 8 bölümden meydana gelmektedir. Bunlar sırasıyla; usûller hakkında nazari bilgiler, kudüm sazının tanıtılması, küçük usûller ve örnekleri, büyük usûller ve örnekleri, darbeyn usûller ve örnekleri, yalnız kalıpları bilinen usûller, genel olarak vurma sazlar ve biyografidir. Usûl kavramını meydana getiren unsurlar ile birlikte usûller, küçük, büyük ve darbeyn olarak tasnif edilerek örnek eserler ile incelenmiştir.

Ekrem Karadeniz - Türk Mûsikîsinin Nazariye ve Esasları

Kitap, ilk kez 1983 yılında Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından yayımlanmıştır. Bu çalışma içerisinde ele alınacak olan baskısı ise, 2013 yılında yayımlanmıştır. 803 sayfadır. Perdeler, Usûller, Basit Makamlar, Birleşik Makamlar, Beste Çeşitleri ve Nota Örnekleri olmak üzere 6 ana bölümden oluşmaktadır. Usûller bölümünde; usûl, ika ve darp kavramlarının tanımlarına yer verilmiş, usûl darplarının ifâdesi ve dizlerde vurulmasına ilişkin bilgiler sunulmuş, bütün usûller örnek eserler verilerek incelenmiştir.

İsmail Hakkı Özkan - Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Usûlleri

İlk defa 1984'te Ötügen Neşriyat tarafından yayımlanan kitabın, günümüze kadar 13 adet baskısı yapılmıştır. Kitapta Türk Müziği nazariyatının dinamikleri, makamlar ve usûller Arel-Ezgi-Uzdilek sistemine göre anlatılmıştır. Ayrıca saz mûsikîsi, sözlü mûsikî, dinî formlar, din-dışı formlar, fasıl ve takım başlıları altında Türk Müziği formlarına yer verilmiştir. Çalışmada ele alınan 2011 yılındaki 11. baskısı toplamda 816 sayfadır; sırasıyla temel bilgiler, basit makamlar, şed ve şed makamlar, geçki ve mürekkep makamlar ve Türk müziği usûlleri ile kudüm velveleleri adı verilen 5 bölümden oluşmaktadır. 606. sayfadan itibaren başlayan usûller, 2 zamanlı Nim Sofyan'dan başlayarak 124 zamanlı Cihar'a kadar örnek eserler ile incelenmiştir. Ayrıca Darbeyn usûlleri başlığı altında 9 farklı usûle de yer verilmiştir.

Şeref Çakar - Türk Mûsikîsinde Usûl

İlk olarak 1970 yılında ders notları olarak yayımlanmış, daha sonra örnek eser notalarının eklenmesiyle 1996 yılında yeniden derlenip MEB Yayınları tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır. 1996 yılındaki baskısı toplamda 377 sayfadan oluşmaktadır. Kitapta usûlün gösterimi, tasnifi ve dinamikleri hakkındaki bilgilerin yanında, 2 zamanlı Nim Sofyan usûlünden itibaren 120 zamanlı Zencir usûlü dâhil olmak üzere örnek eserlerle birlikte usûller incelenmiştir. Mûsikî ve usûlün evrimi başlığı altında tarihsel süreç içerisinde usûlün gelişim süreci

yorumlanarak anlatılmıştır. Ayrıca örneğine sahip olmadığımız usûller başlığı altında da 18 farklı usûle yer verilmiştir.

A. Cemil Sangan - Türk Müziği Usûlleri

Kitap, Bodrum Belediyesi tarafından 1997 yılında yayımlanmıştır. 183 sayfadır. Ön bilgiler, usûller, zaman ve vuruşlar, usûl notaları ve eserlerle usûl örneklerinin bulunduğu 5 bölümden oluşmaktadır. Ayrıca usûller hakkında nazari bilgilere ve bu usûllerin kullanıldığı formlara, zaman ve vuruşlarına, gösterimine yer verilmiştir. 2 zamanlı Nim Sofyan'dan 120 zamanlı Zencir'e kadar, usûller örnek eserler verilerek incelenmiştir.

Erdinç Çelikkol - Türk Mûsikîsi Bilgileri

Kitap, 2000 yılında Özsan Matbaacılık tarafından 2 cilt halinde Bursa'da yayımlanmıştır. 2 cilt, toplamda 1301 sayfadır. Temel Bilgi, Temel Nota Solfeji, Türk Müziği Sistemine Giriş, Türk Müziği Solfeji: Dörtlü ve Beşliler, Usûllerimiz, Türk Müziğinde Eser Biçimleri - Formlar, Fiziksel ve Matematiksel İnceleme, Alfabetik ve Anlamlarıyla Makamlarımız, Salkımlar Halinde Makamlarımız, Dizilerde (Çeşni Çeşni) Analiz ve Makamlarımız olmak üzere 11 ana bölümden oluşmaktadır. Usûllerimiz bölümünde, usûllerin dinamiklerine yer verilmiş; 2 zamanlı Nim Sofyan'dan 124 zamanlı Cihar'a kadar, usûller örnek eserler verilerek incelenmiştir.

Erol Sayan - Ulusal Müziğimiz Teknik - Analiz ve Bestecilik

Kitap, İstanbul'da Boyut Yayıncılık tarafından 2010 yılında yayımlanmıştır. 687 sayfadır. Temel bilgiler ve solfej çalışmaları, bestecilik açısından Türk Müziği, eser analizi ve bestecilik, ulusal müziğimizde bestecilik teknikleri olmak üzere 4 bölümden meydana gelmektedir. İkinci bölümde; ritim, usûl, velvele, usûl darplarının ifâdesi ve usûllerin dizlerde vurulması gibi konular ele alınmış; usûller küçük, orta ve büyük olarak tasnif edilmiş ve 2 zamanlı Nim Sofyan'dan 120 zamanlı Zencir'e kadar incelenmiştir.

Ahmet Selim Teymur - Türk Mûsikîsi

Kitap, İstanbul'da Pan Yayıncılık tarafından 2010 yılında yayımlanmıştır. 237 sayfadır. 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel bilgiler, basit makamlar, küçük usûller; ikinci bölümde göçürülmüş (şed) makamlar; üçüncü bölümde birleşik makamlar ve büyük usûllere yer verilmiştir. Küçük usûller başlığı altında, 2 zamanlı Nim Sofyan'dan 15 zamanlı Raksan'a; büyük usûller başlığı altında ise, 16 zamanlı usûllerden 120 zamanlı Zencir'e kadar usûller 2 çizgi yöntemiyle gösterilmiştir.

Fatih Salgar - Türk Müziğinde Makamlar, Usûller ve Seyir Örnekleri

Kitap, İstanbul'da Ötügen Yayınevi tarafından 2017 yılında yayımlanmıştır. 288 sayfa olup sırasıyla Temel Bilgiler, Türk Mûsikîsinde Beste Şekilleri, Türk Mûsikîsinde Fasil ve Takım, Türk Mûsikîsinde Makamlar, Türk Mûsikîsinde Usûller ve Türk Müziği Makamlarından Seçmeler adlı 6 ana bölümden oluşmaktadır. Usûllerle ilgili bölümde; usûlün tanımı yapılmış, ölçü sayısı, mertebe, darb, gibi kavramlara da kısaca değinilerek darbların ifâdesi ve dizlerde vurul-

masına dair bilgilere yer verilmiştir. Usûller basit ve bileşik, küçük ve büyük olmak üzere iki şekilde tasnif edilmiş; 2 zamanlı Nim Sofyan'dan 120 zamanlı Zencir'e kadar incelenmiştir.

Fahrettin Yarkın - Türk Müziğinde Usûller

Kitap, 2017 yılında Pan Yayıncılık tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır. Ayrıca diğer usûl kaynaklarından farklı olarak içeriğinde Türkçenin yanında İngilizce ve Latince tercüme de yer almaktadır. 66 sayfadır. Sırasıyla Türk Müziğinde Usûl, usûllerin yazım ve okuma tekniği, usûl rakamları ve mertebe, Türk müziği usûlleri, kullanılmayan usûller, terkipler, ritim kombinasyonu ve Türk Müziği ritim enstrümanlarının bulunduğu 8 bölümden oluşmaktadır. Kitapta usûl, düzüm, ika, mertebe, darp gibi ifâdelerin tanımlarına yer verilmiştir. Usûllerin gösterimi ve tasnifi hakkındaki bilgilerin yanında 2 zamanlı Nim Sofyan usûlünden 120 zamanlı Zencir usûlüne kadar usûllere yer verilmiştir.

Mehmet Gönül - Türk Müziği Solfej - Makam - Usûl - Dikte Alıştırmaları

Kitap, ilk olarak 2017 yılında Gece Kitaplığı yayınları tarafından Ankara'da yayımlanmıştır. Ayrıca aynı yıl içerisinde tashihli baskısı da yayımlanmıştır. 235 sayfadır. Sırasıyla Türk Müziği solfej alıştırmaları, Türk Müziği usûlleri, dikte alıştırmaları ve Türk Müziği makamlarının kısa tariflerinin bulunduğu 4 bölümden oluşmaktadır. 2 zamanlı Nim Sofyan usûlünden 120 zamanlı Zencir usûlüne kadar usûller yer almaktadır. Bunlar 2 zamanlı Nim Sofyan'dan 14 zamanlı Devr-i Revan'a kadar alıştırmalarla örneklendirilmiştir. 15 zamanlı Raksan usûlünden 120 zamanlı Zencir'e kadar ise sadece usûlün gösterimine yer verilmiştir.

Usûl kavramı, Türk müziğinin temel yapı taşlarından biridir. Bu sebeple usûl ve usûl bahsine ilişkin kavramlar (usûl, ritim, düzüm, ölçü, gider, metronom, darb, mertebe ve velvele), belli bir tutarlılık içerisinde icracı/talebeye aktarılmalıdır. Bu çalışma içerisinde de, XX. yüzyıldan günümüze usûl eğitim-öğretiminde kullanılmış/kullanılan, yukarıda da muhtevalarına yönelik bilgilere yer verilen bu yazılı kaynaklardaki usûl ve usûlü oluşturan ifâdelere yönelik tanımlar daha önce kimse tarafından irdelenmemiş olması sebebiyle ele alınmıştır. Aşağıda bu tanımlar ve bunlara yönelik yorumlara yer verilmiştir.

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu başlık altında, yukarıda içeriklerine dair bilgiler sunulan kitaplarda yer alan usûl kavramına ilişkin ifâdelerin tanımlarına yer verilmiş ve bu kitaplar, çalışma içerisinde müelliflerin soyadları kullanılarak ifâde edilmiştir.

2.1. Rauf Yekta

Usûl: Usûl daima ölçüye itaat eder, ondan ileri gitmez. Çünkü ölçü, usûlü teşkil etmek için önceden tespit edilmiş çeşitli farklı kıymetlerin toplamından başka bir şey değildir. Usûl ölçüden ileri giderse hemen kalitesini ve mevcudiyetini borçlu bulunduğu şeklini kaybeder, başka bir usûl şeklini alır¹⁸.

¹⁸ Yekta, Rauf, *Türk Müsîkîsi*, (İstanbul: Pan Yayıncılık, 1986), 96.

Ölçü: "(...) usûl, yani melodiye tatbik edilen hareketlerin ve sayıların arasındaki ahenk, eskilerde her türlü müzik eserinin ana ve hâkim unsurunu teşkil etmekteydi. (...) Buna Avrupalılar ölçü demişlerdir ki gerçekten müzikte ölçüdür"¹⁹.

2.2. Suphi Ezgi

Düzüm: "Düzüm veya ikâ zamanın muntazam nisbetler dâhilinde müddetlere ayrılmasıdır"²⁰.

Mertebe: "Hareket tabirinden, vâhidi kıyasî olan birinci kısa zamanın yürük-lük veya ağırlığı anlaşılır; hareket başlıca üçe taksim olunabilir. Birincisi yürük, ikincisi orta ve üçüncüsü ağırdır"²¹.

2.3. Tefvik Rıza Pırnal

Usûl: Ölçü manâsına gelen usûl, manzum eserlerde veznin gördüğü vazifeyi bestelerde görür²². "Usûller 2 zamandan başlayarak 2, 4, 5 ilâ âhira devam eder. Tek zamanlı usûl yoktur ve olamaz. Çünkü düzüm kavî ve zayıf zamanlardan terkib eder. Bundan dolayıdır ki, usûl kavî ve zayıf en az 2 zamanlıdır. Bunlarda makamlar gibi basit ve mürekkep adlarıyla ikiye ayrılmışlardır"²³. "Ölçülerde kuvvetli zamandan sonra dâimâ ona nisbetle zayıf zaman olan gelir. İkizli düzümlerde ilk zaman kuvvetli ve ikincisi zayıftır. Üçüzlü düzümlerde birinci kuvvetli, ikinci ona nisbetle zayıf ve üçüncü ise daha zayıftır"²⁴.

Düzüm: "Zaman ve mekân içinde intizam ve tenâsübtür. (...) Eskiler düzüm kelimesi yerine "ikâ" kelimesini kullanmışlardır. Düzümler bazen bir ölçüden fazla, bazen bir ölçüden eksik, bazen de tam bir ölçüdür. Lahnin yapısına göre malzemesi olan motiflerden her birinin bir düzümü vardır ki, buna da gizli düzüm tabir olunur. Düzüm ile ölçü arasında şu fark vardır. Düzüm, zaman parçalarının mütensâib ve intizâmı tertibi, ölçü ise zaman parçalarının birbirine eşit uzunlukta olmak üzere ayrılmış zümrelerinden her birine denilir"²⁵.

Metronom: "Bir dakika içindeki zaman parçalarını sayan ve müzik eserlerinin hangi yürüklükte çalınıp okunacağını bildiren bir âlettir"²⁶.

Mertebe: Usûllerin zaman itibarıyla uzunluğunu teşkil eden zaman birimleridir. Bu zaman birimleri on altılık, sekizlik, dörtlük ve ikilik olmakla beraber bu birimlerin en kisasına "A", yani birinci merteye ve bunun iki misli olanına "B", yani ikinci merteye ve üç misli olanına "C", yani üçüncü merteye ve dört misli olanına "D", yani dördüncü merteye denilir. On altılık zaman birimi her usûlde

¹⁹ Yekta, *Türk Müsîkîsi*, 95.

²⁰ Ezgi, Suphi, *Nazari ve Ameli Türk Müsîkîsi*, (İstanbul: Milli Mecmua Matbaası, 1933), 1.

²¹ Ezgi, *Nazari ve Ameli Türk Müsîkîsi*, 5.

²² Sevinç, *Tevfik Rıza'nın "Söz ve Saz" Adlı Yazma Eserinin I. Kitabı Olan "Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usûlleri" Bölümünün Günümüz Türkçesine Çevirimi*, 184.

²³ Sevinç, *Tevfik Rıza'nın "Söz ve Saz" Adlı Yazma Eserinin I. Kitabı Olan "Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usûlleri" Bölümünün Günümüz Türkçesine Çevirimi*, 189.

²⁴ Sevinç, *Tevfik Rıza'nın "Söz ve Saz" Adlı Yazma Eserinin I. Kitabı Olan "Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usûlleri" Bölümünün Günümüz Türkçesine Çevirimi*, 186.

²⁵ Sevinç, *Tevfik Rıza'nın "Söz ve Saz" Adlı Yazma Eserinin I. Kitabı Olan "Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usûlleri" Bölümünün Günümüz Türkçesine Çevirimi*, 184.

²⁶ Sevinç, *Tevfik Rıza'nın "Söz ve Saz" Adlı Yazma Eserinin I. Kitabı Olan "Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usûlleri" Bölümünün Günümüz Türkçesine Çevirimi*, 189.

birinci mertebeyi teşkil etmez. Çünkü bazı usûllerde on altılık zaman birimi yoktur²⁷.

Velvele: Usûllerin uzunca zamanlarını daha küçük parçalara ayırıp süsleyerek vurulmasıdır. Genellikle tef, davul, zil, kudüm gibi vurmali çalgılar ile icrâ edilir. "Velvele için formüller varsa da, bunu daha ziyade usûl vuranın zevki tayin eder"²⁸.

2.4. Veli Kanık

Kanık; usûl, ritim, düzüm, ölçü, gider, metronom, darb, mertebe ve velvele kavramlarının tanımlarına yer vermemiştir.

Ümit Mutlu

Usûl: "Usûl zamanın içinde tenasüptür. Birbirine eşit zaman (sayı) gruplarının sıralanmasıdır. (...) Usûl kelimesi Türk mûsikisine mahsus bir kelimedir. Ölçü kelimesinden kastedilen mânâ bunun içinde mevcuttur. (...) usûl denince bir vuruş kalıbı göz önüne gelir. Yani usûl; ölçünün kalıplaşmış halidir"²⁹.

2.6. Hurşit Ungay

Düzüm: Düzüm (ikâ) zamanın düzenli oranlar içinde süreler ayrılmasıdır. Başka bir tanımla: zamanın düzgün oranlı sürelerden düzenlenmiş kümeleridir. Üçüncü bir tarif olarak da birim zamanlardan meydana gelen takımlardır³⁰.

Ölçü: "Belli düzümlerden yapılarak kalıp halinde saptanmış ölçülere ölçü (usûl) denir"³¹.

Gider (Metronom): Müellif bu kavramı gider veya metronom başlığı altında değil; ölçülerde hareket başlığı altında ele almıştır. Hareket değişiminden, birim olan birinci kısa notun yürüklük veya ağırlığı anlaşılmaktadır. Bestekâr eserinin hangi ağırlıkta uygulamak istediğini belirtmek isterse (yürük, orta, ağır) hafif-i evvel, hafif-i sani, sakil deyimlerinden birini notasyonda anahtarın sol tarafında belirtir³². Müellif günümüzde gider kavramının yerini metronom kavramının aldığı söylemiş ve metronom kavramını, bir dakikada kaç sayıda tak sesi verileceği üzerinde bulunan rakamlara göre ayarlanan araç olarak tanımlamıştır. Ayrıca buradaki her bir tak sesi birim olarak alınan en kısa not olduğunu, eğer bir dakikada 60 tak sesi ya da 120 tak sesine göre ayarlanmışsa bunu portenin üzerine ve notanın başına yazmanın gerekli olduğunu³³ belirtmiştir.

Mertebe: "Bir ölçünün zaman ve (vuruşları) vurguları değişmeden birim notunun büyüüp küçülmesine o usûlün mertebesi denir. Ölçülerde kullanılan zaman birimlerinin kısa, uzun ya da dördüncü zaman olmalarına göre ölçülerin

²⁷ Sevinç, *Tevfik Rıza'nın "Söz ve Saz" Adlı Yazma Eserinin I. Kitabı Olan "Türk Mûsikisi Nazariyatı ve Usûlleri" Bölümünün Günümüz Türkçesine Çevirimi*, 186.

²⁸ Sevinç, *Tevfik Rıza'nın "Söz ve Saz" Adlı Yazma Eserinin I. Kitabı Olan "Türk Mûsikisi Nazariyatı ve Usûlleri" Bölümünün Günümüz Türkçesine Çevirimi*, 187.

²⁹ Mutlu, Ümit, *Türk Mûsikisi Nazariyatı Usulleri ve Makam Seyirleri*, (İstanbul: İstanbul Belediye Konservatuarı, t.y), 1.

³⁰ Ungay, Hurşit, *Türk Mûsikisinde Usûller ve Kudüm*, (İstanbul: Türk Mûsikisi Vakfı, 1981), 4.

³¹ Ungay, *Türk Mûsikisinde Usûller ve Kudüm*, 6.

³² Ungay, *Türk Mûsikisinde Usûller ve Kudüm*, 8.

³³ Ungay, *Türk Mûsikisinde Usûller ve Kudüm*, 8.

birinci, ikinci, üçüncü mertebesi olabilir. Mertebe değişiminde bazı mertebeler özel olarak adlandırılmışlardır”³⁴.

2.7. Ekrem Karadeniz

Usûl: Değerleri birbirine eşit olan veya olmayan belirli sınırlar içinde sıralanan müzik nağmelerini ölçmeye yarayan vuruşların bütününe denir. Buna göre, bir usûl, birçok vuruştan meydana gelir. Bu vuruşlar belirli değerde müzik zamanlarını ölçmek için kullanılmaktadır. Bu zamanların değerleri birbirine eşit olsa da olmasa da sınırları mutlaka belirli ve vuruşlar ölçülüdür. Her “usûl” bütünü ile bir “ikâ”dır. Fakat mûsikîde kullanılan “usûl”, “ikâ” değildir. Müzikteki usûlü aynen şiirdeki vezne benzetebiliriz. Aralarındaki benzerlik tamdır³⁵.

Düzüm: Müellifin deyimiyle ikâ, bir cismin belirli sınırlar içinde ve belirli zamanlarda düzenli olarak tekrarlanan basit hareketlerin meydana getirdiği durumdur. Mesela; zaman ölçüsünü belirtmek için mûsikî erbabının beher sekizlik veya dörtlük zaman için ayakla vurdukları düzenli vuruşlar birer “ikâ”dır. Bu zamanlar daima ikili ve üçlü veya bunların katları olurlar³⁶.

Darb: Elimizi veya ayağımızı bir defa düzenli hızda yukarıdan aşağıya vurup tekrar yukarıya kaldırmak, darb’ı meydana getirir. Bu darb müzik zamanlarını ölçmeye yarar. Müzik zamanları süratli veya ağır olduğuna göre darb’larda aynı yürüklükte veya ağırlıkta olur. Darb’ın yukarıdan aşağıya vurulan kısmına “basit darb”, tekrar yukarıdaki duruma getirilmesine “tam darb” denir. Gerek yukarıdan aşağıya ve gerek aşağıdan yukarıya yapılan hareketlerin düzenli ve zaman değerlerinin birbirine eşit olması gerekir. Müzikte “darb” dediğimiz zaman tam bir darb’ı kastedilir. Her eserin darb’larının sürati, eser sahibi tarafından belirtilir. Bundan başka eserin bünyesinin ve kullanılan usûlün de bu konuda rolü vardır. Böyle olunca, her eser sahibinin eserin baş tarafına darb’ların süratini işaret etmesi gerekir. Bu sürat bir metronomla tayin edilebileceği gibi, bu alet yoksa bir dakika içinde eserdeki darb’lardan kaç tanesinin icrâ edileceğini bir saat ile tespit ederek eserin baş tarafına yazmak da aşağı yukarı maksadı ifade eder³⁷.

2.8. İsmail Hakkı Özkan

Usûl: “Vuruşlarının kıymetleri birbirine eşir veya eşit olmayan fakat mutlaka muhtelif kuvvetli, yarı kuvvetli ve zayıf zamanların belli bir şekilde sıralanmasıyla meydana gelen belli kalıplar halindeki sayı veya vuruş gruplarına usûl denir. (...) Usûlü ‘zamanın kalıplaşmış halidir’ veya ‘Değişik düzümlerin birleşmesinden meydana gelmiş ve kalıp halinde belirlenmiş ölçüdür’ diye tarif etmek de mümkündür”³⁸.

Düzüm: Düzüm (ikâ) zaman içinde uygunluktur³⁹.

³⁴ Ungay, *Türk Müsîkisinde Usûller ve Kudüm*, 8.

³⁵ Karadeniz, Ekrem, *Türk Müsîkisinin Nazariye ve Esasları*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013), 30.

³⁶ Karadeniz, *Türk Müsîkisinin Nazariye ve Esasları*, 30.

³⁷ Karadeniz, *Türk Müsîkisinin Nazariye ve Esasları*, 30.

³⁸ Özkan, İsmail Hakkı, *Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006), 606.

³⁹ Özkan, *Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, 606.

Ölçü: “(...) usûl rakamlarının gösterdiği kıymetin tümü demektir. Ölçü portede dikine çekilmiş çizgilerle gösterilir. İki ölçü çizgisi arasına, usûl rakamlarının gösterdiği kıymetin tümü girer. Bu, aynı zamanda her ölçü bir usûlü kapsar demektir. Ancak usûl zamanın kalıplaşmış şekli olduğuna göre, aynı zamanda ölçü manâsına geldiği halde ölçü, aynı sebeplerle her zaman usûl anlamına gelmez”⁴⁰.

Darb: Usûlün vurulan her parçasına darb denir⁴¹.

Mertebe: Yürüklük birimi gösteren sayı ile ters orantılıdır. Fakat vuruşların sıralanışında herhangi bir değişme olmaz. Bu, bütün usûller için böyledir ve buna usûlün mertebesi denir. Herhangi bir usûlün kullanılan en küçük birim ile yapılmış olanına, o usûlün birinci mertebesi denir ve diğer mertebeler buna göre sıralanırlar⁴².

2.9. Şeref Çakar

Usûl: “Belli bir zaman biriminden oluşan, belli bir süre içinde uzun ve kısa zamanlarla kuvvetli ve hafif vuruşlardan meydana gelen kalıplaşmış ölçülere usûl denir”⁴³.

Darb: Usûlü oluşturan vuruşlara “darb” denir⁴⁴.

Mertebe: “Usûlün kalıbını ve vuruşlarını değiştirmeden zaman birimi değerinin, katları kadar artmasına usûlün mertebesi denir. Usûlün mertebeleri zaman birimi değerinin 2, 4 ve 8 katı olarak artmasıdır. (...) Usûlün birinci mertebesindeki zaman birimi onaltılıktır ve usûlde kullanılan en küçük değerdir”⁴⁵. “(...) Usûlün yapısı ve vuruşu değişmeksizin zaman biriminin değeri küçüldükçe usûl ağırlık kazanır. Buna göre birinci mertebeler yürük, ikinci mertebeler orta yürüklükte, üçüncü mertebeler ağırdır”⁴⁶.

Velvle: “Usûl vuruşlarının toplamı değerleri değişmeksizin daha küçük vuruşlara ayrılmasına velvle denir. Usûle daha başka bir hareket, canlılık ve renk vermek, vurgulu aynı tip sazlardaki beraberlik ve âhenkli vuruşu sağlamak için usûllerde velveleli vuruşlar oluşturulmuştur. Usûlün ilk vuruşunun velvelelere ayrılmaması, ilk vuruşun tam ve bütün olarak vurulması usûlün dengeli yürümesi yönünden önemlidir. Velveleli vuruş genel olarak kudümde kullanılır. Kudüm, Türk Müsîkîsi usûllerinin aslına en uygun şekilde icrâsına olanak sağlayan sazdır. Velveleler usûl zamanları ve vuruşlarında kullanılan “düm”, “tek”, “teke”, “te-kâ”, “tek-kâ” ve “hek” heceleri ve buna ek ilâve olarak “dü-me” heceleri ile isimlendirilir”⁴⁷.

2.10. Cemil Sangın

Usûl: “Belli düzümlerden yapılarak kalıp halinde belirlenmiş ve özel isim

⁴⁰ Özkan, *Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, 607.

⁴¹ Özkan, *Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, 606.

⁴² Özkan, *Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usûlleri*, 607.

⁴³ Çakar, Şeref, *Türk Müsîkîsinde Usûl*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1996), 19.

⁴⁴ Çakar, *Türk Müsîkîsinde Usûl*, 20.

⁴⁵ Çakar, *Türk Müsîkîsinde Usûl*, 22.

⁴⁶ Çakar, *Türk Müsîkîsinde Usûl*, 22.

⁴⁷ Çakar, *Türk Müsîkîsinde Usûl*, 25.

almış ölçülere denir. Ölçüler ellerin dizlere veya bir masaya vurulmasıyla yapılır. Buna ölçü vurmak denir"⁴⁸.

Düzüm: "Zamanın düzenli oranlar içinde sürelerle ayrılmasıdır"⁴⁹.

Mertebe: "Bir usûlün zaman ve vuruşları değişmeden birim nota olarak kabul ettiğimiz sekizlik notanın büyüüp küçülmesine denir. Usûllerin I, II, III. mertebeleri olabilir veya mertebe değişiminde özel ad alabilirler"⁵⁰.

Velvele: "Düm'ler sağ elimizdeki çubuk (bağet, tokmak, zahme) ile sağ kudüme (kalın ses), tekler sol elimizdeki çubuk ile sol kudüme (ince ses) vurulur. Te (sağ el), ke (sol el), tek (sağ el), kâ (sol el), gibi iki heceli darplar sol kudüme vurulur. Kudüm velvelelerinde dü ve me heceleri vardır. Dü (sağ el) sağ kudüme, me (sol el) sol kudüme vurulur. "hek"ler ise her iki elimizdeki çubuklar ile aynı anda sol kudüme vurulur"⁵¹.

2.11. Erdinç Çelikkol

Usûl: Belli düzümlerden yapılarak, kalıp halinde saptanmış ölçülere denir⁵².

Düzüm: Müellifin deyimiyle ikâ, zamanın düzenli oranlar içinde sürelerle ayrılmasıdır. Zamanın düzgün oranlı sürelerden düzenlenmiş kümeleridir. Birim zamanlarından meydana gelen takımlardır⁵³.

Metronom: Metronom üzerindeki sayılara göre ayarlanarak sarkacın iki yöne sallantılarından bir dakikada kaç "tak" sesi vereceğini belirtir. Buradaki "tak" sesi birim olarak en kısa nottur. Eğer bir dakikada 60 "tak" sesi ya da 120 "tak" sesine göre ayarlanmışsa bunu portenin üzerine, sol tarafa notanın başına yazmak gerekir. Bir dakikada 60 "tak" olan eser "ağır", bir dakikada 120 "tak" olan eser ise daha seri, daha yürük okunacaktır⁵⁴.

Darb: Darb, Zarb ve Nakre terimleri vuruş demektir⁵⁵.

Mertebe: Bir usûlün zaman ve vuruşları değişmeden, birim notunun büyüüp küçülmesine o usûlün mertebesi denir. Usûllerde kullanılan zaman birimlerinin kısa, uzun ya da dördüncü zaman olmalarına göre; usûllerin birinci, ikinci ve üçüncü mertebesi denir. Mertebe değişiminde, bazı mertebeler özel isimler de almışlardır (Yürük Semai, Sengin Semai, Ağır Sengin Semai). Her şeye rağmen mertebe farkları yazdığımız gibi kesin olmayabilir. Besteci, birinci mertebede yazdığı melodisini kendi zevkine uygun olarak, ikinci mertebe gibi daha ağır giderle uygulatabilir. Bunun için, en uygun durum metronomdaki rakamlardır⁵⁶.

2.12. Erol Sayan

Usûl: "Özel ritim (ölçek-düzüm)'lerden meydana gelen ve değişmez vuruşlar-

⁴⁸ Sangan, Cemil, *Türk Müziği Usulleri*, (Muğla: Bodrum Belediyesi, 1997), 19.

⁴⁹ Sangan, *Türk Müziği Usulleri*, 19.

⁵⁰ Sangan, *Türk Müziği Usulleri*, 20.

⁵¹ Sangan, *Türk Müziği Usulleri*, 21.

⁵² Çelikkol, Erdinç, *Türk Müsıkisi Bilgileri I-II*, (Bursa: Özsan Matbaacılık, 2000), 156.

⁵³ Çelikkol, *Türk Müsıkisi Bilgileri I-II*, 154.

⁵⁴ Çelikkol, *Türk Müsıkisi Bilgileri I-II*, 160.

⁵⁵ Çelikkol, *Türk Müsıkisi Bilgileri I-II*, 156.

⁵⁶ Çelikkol, *Türk Müsıkisi Bilgileri I-II*, 160.

la kalıplaşmış ölçülere usûl denir”⁵⁷.

Ritim: Ritim en az ikili kümecikten oluşan bir kümedir. En az iki zaman biriminden meydana gelen bir bütündür. Kümeciklerin sayısı üçlü, dördlü, beşli veya daha fazla olabilir. Ritim kümecikleri kendi aralarında birleşerek vuruş kümecikleri oluşturur ve tam küme içindeki yerlerini alırlar⁵⁸.

Velvle: Elle, ayakla veya başka bir aletle usûl vurmanın yanında kudümün vuruş tekniğini de içeren, usûl vuruşlarını daha ilgi çekici hale getirmekle beraber dinamizm dolu bir hareket sağlayan tekniğe usûlde velvle denir⁵⁹.

2.13. Ahmet Selim Teymur

Usûl: “Belirli düzümlerden yapılarak, kalıp halinde saptanmış ölçülere usûl denir”⁶⁰.

Düzüm: Müellifin deyimiyle (ikâ) “ (...) zamanın düzenli oranlar içinde sürelerle ayrılmasına düzüm, ‘ikâ’ denir. Yani düzüm, zamanın düzenli ve oranlı sürelerden oluşan takımlardır. İkâ zamanlarında kuvvetli ve hafif adı verilen iki durum vardır. Vurgulu olanlar kuvvetlidir. Kuvvetli ve zayıf zamanlar birbirini izlerler. Zamanların sürelerinde eşitsizlik olabilir. O halde düzüm (ikâ) deyince, düzenli ve oranlı sürelerden oluşan zaman takımlarını kuvvetli ve zayıf biçimde sürüp gitmesini anlamak gerekmektedir. Düzümler ölçülerden ayrılmakla birlikte aralarında bir uygunluk da vardır. Ölçü ve düzüm birbirlerini bırakmazlar. Düzümün kuvvetli ve zayıf zamanları, ölçünün kuvvetli ve zayıf zamanlarına çoğunlukla uyar, ancak uymadığı da olur”⁶¹.

Gider: Ölçü zamanlarının belirli ve saptanmış uzunlukları yoktur. Ancak biri ötekine göre uzunluk belirtir. Yani birim, önceden kesinlikle şu uzunlukta denemez. Birimin uzunluğu bestecinin saptayacağı hareketin ağırlık ve yürüklüğüne bağlıdır. Böylece usûldeki diğer zamanlar hep birim ile olan oranlara göre değer alırlar. Hareketi belirtmek için “pek ağır, ağırca, orta yürüklükte, yürükçe, yürük, pek yürük” gibi deyimler kullanılır. Eskiden üç deyim kullanılırdı. Bunlar “hafif-i evvel, hafif-i sâni, sakil”dir⁶².

Mertebe: “Bir düzümdeki birimin iki, dört ve sekiz kısma bölünmesine mer-tebe denir”⁶³.

2.14. Fatih Salgar

Usûl: “Süreleri birbirine eşit olan veya olmayan, kuvvetli, yarı kuvvetli ve zayıf zamanlardan oluşan kalıplaşmış darplara usûl denir. Dar manâda ‘zamanın kalıplaşmış şeklidir’ de denilmektedir”⁶⁴.

Darb: Usûller, sağ ve sol elle, sağ ve sol dize vurularak uygulanır. Bu vuruş-

⁵⁷ Sayan, Erol, *Ulusal Müziğimiz*, (İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2010), 178.

⁵⁸ Sayan, *Ulusal Müziğimiz*, 170.

⁵⁹ Sayan, *Ulusal Müziğimiz*, 212.

⁶⁰ Teymur, Ahmet Selim, *Türk Müsîkîsi*, (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2010), 97-98.

⁶¹ Teymur, *Türk Müsîkîsi*, 97-98.

⁶² Teymur, *Türk Müsîkîsi*, 99.

⁶³ Teymur, *Türk Müsîkîsi*, 98.

⁶⁴ Salgar, Fatih, *Türk Müziğinde Makamlar, Usûller ve Seyir Örnekleri*, (İstanbul: Ötügen Yayınevi, 2017), 203.

lara “darb” denilmektedir. Bu darblar “düm, tek, te, ke, kâ, tâ, hek” hecelerle ifâde edilmektedir. Düm ve te heceleri sağ el elle sağ dize, tek, te, kâ heceleri ise sol elle sol dize vurulur⁶⁵.

Mertebe: Bir eserin notasında, anahtar ve donanımdan sonra görülen sayılır bize o eserin sahip olduğu usûl hakkında bilgi verir. Üstteki sayı değişmezken, alttaki sayının değişebildiğini görürüz. Usûlün vuruşunda herhangi bir değişiklik olmamasına rağmen, ağırlık ve yürüklüğündeki değişikliği bu alttaki sayı belirler. Buna usûlün mertebesi denir. Sayı küçüldükçe usûl ağırlaşır. Usûlün kullanılan en küçük değerdekine, usûlün “birinci mertebesi” denir. Diğer mertebeler de bu duruma göre değerlendirilir⁶⁶.

2.15. Fahrettin Yarkın

Usûl: “Değerleri birbirine eşit veya eşit olmayan kuvvetli veya zayıf darbların belli bir şekilde sıralanmasıyla meydana gelen kalıplardır. ‘Değişik düzümlerin birleşmesinden meydana gelmiş kalıp halindeki ölçüdür’ diye de tarif edilebilir”⁶⁷

Düzüm: Müellifin deyimiyle ikâ, zaman içinde uygunluk olarak ifâde edilebilir. Buna örnek olarak zaman içinde düzenli tekrarlanan basit vuruşlar olan saat “tik-tak”larını veya kalp atışlarını gösterilebilir. Düzümde önemli unsur vuruşlar ve bu vuruşların kuvvetli veya zayıf nûansta oluşlarıdır⁶⁸.

Darb: Müellifin deyimiyle vuruş, düzümde belirtilmesi gereken zamanları vermeye darb denir. Türk müziğinde her darb değişik kelimelerle ifâde edilir. Günümüzde müziğin batı notasyonu ile ifâde edilmesi sonrasında bu darb kelimeleri geleneksel ve yerel ifâdeler olarak kalmıştır⁶⁹.

Mertebe: Donanımda üst üste yazılmış bazı rakamlar bulunmaktadır, bunlara usûl rakamları adı verilir. Bu rakamlardan üstteki zaman, alttaki de mertebe (değer) gösterir. Usûllerin zamanları değişmeksizin mertebeleri ağırlık ve yürüklüklerine göre değişebilir. Bir usûlün en yürük mertebesine “hafif-i evvel”, orta ağırlıkta olanına “hafif-i sâni”, en ağır mertebesine de “sâkil” denir. Bazı dönemlerde eserlerin giderlerini belirlemek amacıyla “ağır, ağırca, orta yürük, yürükçe, yürük gibi” terimler kullanılmıştır⁷⁰.

Velvele: Türk müziğindeki karşılığı süslemedir. Müziğimizde usûllerimiz için ve zaman içinde kalıplaşmış velveleler vardır. Ancak bu velveleler kudüm sazi icrâsı için yazıldığından bir takım diğer ritim enstrümanlarında yetersiz kalmakta, bu durumda süsleme çalan kişinin ustalığı ve becerisine kalmaktadır⁷¹.

2.16. Mehmet Gönül

Usûl: “Ritmin müzik dâhilinde ifâde edilebilmesi, okunulabilmesi, yazılabilmesi, öğrenilebilmesi, öğretilbilmesi, birlikte icrâ edilebilmesi için belirli en az

⁶⁵ Salgar, *Türk Müziğinde Makamlar, Usûller ve Seyir Örnekleri*, 203.

⁶⁶ Salgar, *Türk Müziğinde Makamlar, Usûller ve Seyir Örnekleri*, 203.

⁶⁷ Yarkın, Fahrettin, *Türk Müziğinde Usuller*, (İstanbul: Pan Yayıncılık, 2017), 9.

⁶⁸ Yarkın, *Türk Müziğinde Usuller*, 7.

⁶⁹ Yarkın, *Türk Müziğinde Usuller*, 7.

⁷⁰ Yarkın, *Türk Müziğinde Usuller*, 12.

⁷¹ Yarkın, *Türk Müziğinde Usuller*, 9.

2 ve/veya 3 zamanlı küçük parçaların yalnız, çeşitlemeler ile ya da birleşerek, kuvvetli ve zayıf zamanları vurgulayarak oluşturdukları parçaların birleşmesiyle meydana gelen daha büyük kalıplara usûl denir”⁷².

Ritim: “(...) genellikle kısa olmakla beraber muhtelif uzunluktaki hareketlerin, zamanların, olguların, belirlenmiş veya doğal devirler halinde âhenkli bir şekilde tekrarlanmasıdır. (...) müzikde ritim, birbirine eşit olan veya olmayan, başlangıcı ve sonu tespit edilmiş, bir bütünü oluşturacak şekilde kurallı bir şekilde seyrine devam eden parçaların düzeni ve uyumu olarak tarif edilebilir”⁷³.

Düzüm: Ritmin müzik dâhilinde ifade edilebilmesi, okunulabilmesi, yazılabilmesi, öğrenilebilmesi, öğretilbilmesi, birlikte icrâ edilebilmesi için belirli en az 2 ve/veya 3 zamanlı küçük parçaların yalnız, çeşitlemeler ile ya da birleşerek kuvvetli ve zayıf zamanları vurgulayarak oluşturdukları bu küçük parçalara düzüm denir⁷⁴.

Ölçü: “(...) farklı büyüklüklerde meydana getirilen kalıpların notaya alınabilmesi için, başlangıcı ve bitişi belirlenmiş, tespit edilmiş usûle göre birbiri ardına gelen ve toplam değerleri müsâvî olan her bir alana ölçü denir”⁷⁵.

Gider: “Eserin icrâ hızını ifade etmek için gider ve metronom tâbirleri kullanılmaktadır”⁷⁶.

Darb: “Usûller uygulamada sağ el sağ dize, sol sol dize vurularak temelde düm, tek, kâ heceleri ve bu hecelerin çeşitleriyle öğretilir. Bu vuruşlar için kendi de vuruş manâsında olan darp ifâdesi kullanılır”⁷⁷.

Mertebe: “(...) eserin giderinin yürük mü, yoksa ağır mı olduğu, nasıl icrâ edileceği konusunda da icrâciya ön bilgi verir. Usûlün mertebesi, birim olarak yazıldığı nota değerliği ile gösterilir. Mertebesi farklı olsa da usûlün kalıbı genellikle aynıdır. 8’lik, 16’lık gibi küçük birim değerlikte yazılmış olan eserler, daha canlı ve giderli icrâ edilirken, birim değeri büyüdükçe eserin gideri de her üst mertebede giderek azalmaktadır”⁷⁸.

Velvle: “İcrâya renk ve zindelik katmak için, usûllerin zamanlarının, daha kısa süreli darplarla çeşitlendirilerek zenginleştirilmesine velvle denir. Velvleler, özellikle ağır mertebeli ve/veya büyük zamanlı usûllerle ölçülmüş formların bestelerinde belirleyici ve aynı zamanda usûl tâkibi açısından, icrâlarında kolaylaştırıcı etkiye sahiptirler”⁷⁹.

Yukarıda verilen 16 adet yazılı kaynak incelendiğinde; Ezgi, Kanık, Ungay ve Yarkın’ın usûl tanımına; Yekta, Ezgi, Pırnal, Kanık, Mutlu, Çakar, Ungay, Karadeniz, Özkan, Sangan, Çelikkol, Teymur, Salgar ve Yarkın’ın ritim tanımına; Yek-

⁷² Gönül, Mehmet, *Türk Müziği Solfej-Makam-Usûl-Dikte Alıştırmaları*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 92.

⁷³ Gönül, *Türk Müziği Solfej-Makam-Usûl-Dikte Alıştırmaları*, 91.

⁷⁴ Gönül, *Türk Müziği Solfej-Makam-Usûl-Dikte Alıştırmaları*, 92.

⁷⁵ Gönül, *Türk Müziği Solfej-Makam-Usûl-Dikte Alıştırmaları*, 92.

⁷⁶ Gönül, *Türk Müziği Solfej-Makam-Usûl-Dikte Alıştırmaları*, 92.

⁷⁷ Gönül, *Türk Müziği Solfej-Makam-Usûl-Dikte Alıştırmaları*, 98.

⁷⁸ Gönül, *Türk Müziği Solfej-Makam-Usûl-Dikte Alıştırmaları*, 96-97.

⁷⁹ Gönül, Mehmet, *Türk Müziği Solfej-Makam-Usûl-Dikte Alıştırmaları*, (Ankara: Gece Kitaplığı, 2019), 92. (Mart 2019 tarihli tashiî edilmiş nüsha).

ta, Kanık, Mutlu, Çakar, Sayan ve Salgar'ın düzum tanımına; Ezgi, Pırnal, Kanık, Mutlu, Çakar, Karadeniz, Sangan, Çelikkol, Sayan, Teymur, Salgar ve Yarkın'ın ölçü tanımına; Yekta, Ezgi, Pırnal, Kanık, Mutlu, Çakar, Karadeniz, Özkan, Sangan, Çelikkol, Sayan, Salgar ve Yarkın'ın gider tanımına; Yekta, Ezgi, Kanık, Mutlu, Çakar, Karadeniz, Özkan, Sangan, Sayan, Teymur, Salgar, Yarkın ve Gönül'ün metronom tanımına; Yekta, Ezgi, Pırnal, Kanık, Mutlu, Ungay, Sangan, Sayan ve Teymur'un darb tanımına; Yekta, Kanık, Mutlu, Karadeniz, Özkan ve Sayan'ın mertebe tanımına; Yekta, Ezgi, Kanık, Mutlu, Ungay, Karadeniz, Özkan, Çelikkol, Teymur ve Salgar'ın vevle tanımına yer vermediği görülmektedir.

Ezgi, Pırnal, Mutlu, Ungay, Karadeniz, Özkan, Sangan, Çelikkol, Sayan, Teymur'un eserlerinde usûl kavramını ölçü kavramıyla eşit tuttukları görülmektedir. Notasyonda yalnızca ölçü sayısı ve mertebe ile ilgili bilgilerin verilmesi, eserlerin usûllerinin tespit edilmesi noktasında yeterli verileri sağlamamakla beraber usûllerin düzumlerine uygun şekilde yazılmaması da bu anlamda usûllerin tespitini zorlaştırmaktadır. Bu doğrultuda aynı birim zamana sahip usûllerden yola çıkıldığında da (7 zamanlı Devr-i Hindi, Devr-i Turan, 8 zamanlı Müsemmen, Düyek ve 9 zamanlı Aksak, Evfer, Raks Aksağı ve Oynak usûlleri gibi) ölçü bir bölgeyi; usûl ise o bölgede bulunan kalıbı gösterdiğinden dolayı Türk müziğinde usûl ve ölçü kavramlarını eş değer tutmak pek mümkün olmayacaktır.⁸⁰ Buna bağlı olarak Yekta, Çakar, Salgar ve Gönül'ün eserlerinde usûl ile ölçü kavramlarını aynı olarak değerlendirmedeği görülmektedir.

Kaynaklarda verilen düzum tanımları ele alındığında; Ezgi, Pırnal, Ungay, Karadeniz, Özkan, Sangan, Çelikkol ve Yarkın'ın tanımlarının birbirleriyle aynı şekilde verildiği görülmektedir. Bu müellifler, düzum kavramını gelenekteki gibi ikâ ile eş değer olarak ifâde etmiş, 'zaman içerisindeki uygunluk' şeklinde ele almış ve bunu tekrar eden ifâdelerle tarif etmişlerdir. Buna karşılık Teymur ve Gönül, mezkûr kavrama ilişkin olarak zayıf ve kuvvetli zaman ifâdelerine vurgu yapmışlardır. Bu noktada Gönül'ün tanımını ayırmak gereklidir. Çünkü Gönül, bütün bu ifâdelerin yanı sıra düzumların en az 2 veya 3 zamanlı küçük parçaların yalnız başına ya da çeşitlemeler (kuvvetli ve zayıf zamanın yer değiştirmesi) ile birleşerek meydana gelmesinin yanı sıra bu kavramın eğitim ve öğretimde kolaylık sağladığına dikkat çekmiştir.

Gider kavramına ilişkin tarifler ele alındığında; Ungay, gider yerine metronom tabirinin kullanılabileceğini öne sürmüş, bu iki kavramı eş değer kabul etmiştir. Buna ek olarak da eskilerin mezkûr kavramı "hafif-i evvel, hafif-i sâni, sakil" olarak belirttiğini söylemiştir. Bu ifâde Teymur'un tanımında da görülmektedir. Teymur ayrıca ilgili kavramı 'pek ağır, ağırca, orta yürüklükte, yürükçe, yürük, pek yürük' şeklinde ifâde etmiştir. Gönül ise; gider ve metronom kavramlarını eş değer tutarak bunların eserin icrâ hızını ifâde etmek için kullanıldığına dikkat çekmiştir. Bütün bu veriler göz önüne alındığında gider ve metro-

⁸⁰ Bu konuya ilişkin benzer değerlendirmeler için bk. Hatipoğlu - Sağlam, "Türk Müsiki'sinde Usûl Geleneğinin Değerlendirilmesi", 127-128; Hatipoğlu, *Mesleki Müzik Eğitimi Veren Kurumlarda Türk Müziği Usûlleri Öğretiminin Değerlendirilmesi*, 16.

nom kavramlarını eş değer tutulabilir olsa da, hafif-i evvel, hafif-i sani, sakil gibi deyimlerini kesin bir sayısal aralıkla ifâde etmek mümkün değildir. Burada belirleyici olan unsur, meşk sistemindeki aktarım sürecinde talebenin herhangi bir eseri hocasından nasıl öğrendiğiyle ilişkilidir. Giderin tespit edilemediği ya da şüpheye düşüldüğü durumlarda en doğru tespiti yine hoca yapacak ve icrâya yönelik incelikleri talebesine gösterecektir⁸¹.

Mertebe kavramına ilişkin ifâdeler ele alındığında; Ezgi, Pırnal, Çakar, Ungay, Özkan, Sangan, Çelikkol, Teymur, Salgar, Yarkın ve Gönül'ün 'usûlün zaman ve vuruşları değişmeden, birim notunun büyüüp küçülmesi' şeklinde bir ifâdeye yer verdikleri görülmektedir. Mertebeleri basamaklandırma hususunda ise Ezgi, Pırnal, Çakar, Özkan ve Salgar 16'lık birim zaman değerini 1. mertebe; 8'lik birim zamanı değerini 2. mertebe; 4'lük zaman değerini 3. mertebe; 2'lik birim zaman değerini ise 4. mertebe olarak değerlendirmişlerdir. Sangan ve Çelikkol, 16'lık birim zaman değerini herhangi bir şekilde basamaklandırmayarak 8'lik birim zaman değerini 1. mertebe; 4'lük birim zaman değerini 2. Mertebe; 2'lik birim zaman değerini ise 3. mertebe olarak değerlendirmiştir. Ancak bahsi geçen kitaplarda 16'lık birim zaman değerinde gösterilen Devr-i Turan ve Curcuna usûllerine ilişkin örnek eserlere rastlanmaktadır. Buna ek olarak Ungay, Teymur ve Yarkın mertebelerin basamaklandırılması hususunda herhangi bir bilgi vermemiştir. Gönül ise, sırasıyla 2'lik birim zaman değerini 1. mertebe; 4'lük birim zaman değerini 2. mertebe; 8'lik birim zaman değerini 3.mertebe ve son olarak 16'lık birim zaman değerini ise 4. mertebe olarak basamaklandırmıştır. Çalışmada ele alınan kaynaklar incelendiğinde verilen usûl şablonlarında ve örnek eserlerde yalnızca Devr-i Turan (Yekta, Ungay, Sangan, Çelikkol, Yarkın) ve Curcuna usûllerinin (Yekta, Pırnal, Mutlu, Çakar, Karadeniz, Özkan, Çelikkol, Teymur, Salgar) 16'lık birim zaman değerinde verildiği görülmektedir. Mertebe kavramının tanımına yer veren kaynaklarda yalnızca Devr-i Turan ve Curcuna usûllerinin 16'lık birim zaman değeriyle yazıldığı göz önünde bulundurulduğunda, 16'lık ve 8'lik birim zaman değerini 1. mertebe olarak ele alan iki görüş karşılaştırıldığında 16'lık birim zamanı gösteren örnek eserler şablonlarla ifâde edilmesine rağmen bilhassa 8'lik birim zaman değerini 1. mertebe olarak kabul eden müelliflerin mertebeleri basamaklandırma konusunda bir muğlaklığa sebebiyet verdiklerini söylemek mümkündür. Çünkü Devr-i Turan ve Curcuna gibi 16'lık birim zaman değerinde yazılan usûlleri mertebelendirme dışında bırakmakta ya da her usûl için mertebelerde birim zaman değerleri açısından farklılıklar ya da farklı basamaklandırmalar oluşmasına sebep olmaktadır⁸². Örneğin 8 zamanlı ve 10 zamanlı usûller ele alındığında 8 zamanlı usûller için (Müsemmen, Düyek) 8/8'lik usûl 1. mertebe, 10/8'lik ve 10/16'lık usûller ise Curcuna usûlünden dolayı 2. mertebe olarak ifâde edilebilir. Her ikisi de 8'lik birim zaman değerinde olan bu iki mertebe, iki farklı usûlde iki farklı mertebe ile ifâde edilerek mertebelerin basamaklandırılması hususunda karışıklığa se-

⁸¹ Gönül, Mehmet, "Türk Müsîkîsi Usûllerinin Gösterimi, İfadesi ve Tasnifine Bir Bakış", *İSTEM* 13/25 (2015): 40.

⁸² Gönül, *Türk Müziği Solfej-Makam-Usûl-Dikte Alıştırılmaları*, 97.

bebiyet verdiğiinden dolayı 2'lik birim zaman değerini 1. mertebe; 4'lük birim zaman değerini 2. mertebe; 8'lik birim zaman değerini 3. mertebe ve 16'lık birim zaman değerini de 4. mertebe olarak basamaklandırmak, bu konudaki muğlaklığı ortadan kaldırmıştır. Dolayısıyla Gönül'ün mertebeleri basamaklandırma hususundaki tespitinin tutarlı olduğunu söylemek mümkündür.

Velvele kavramına ilişkin tarifler ele alındığında ise; Pırnal ve Çakar, usûlün mertebe ve ölçü sayısında herhangi bir değişiklik yapılmaksızın usûllerin ana kalıbını oluşturan darpların daha küçük vuruşlara ayrılıp; usûle hareket, canlılık ve renk vermek maksadıyla velvelerin oluştuğunu belirtmiştir. Pırnal, bu ifâdelere ek olarak, velvelenin tef, davul, zil, kudüm gibi vurmali çalgılar ile icrâ edilebileceğini ifâde etmiş ve icrâcının yorumunun velveyi şekillendirdiğine dikkat çekmiştir. Çakar ise, usûlün ilk vuruşunun velvelere ayrılmadan bir bütün olarak vurulmasının icrânın aksamaması adına önemli olduğu çıkarımında bulunmuştur. Sangan'ın mezkûr kavrama ilişkin tarifine gelindiğinde ise, velvelenin yalnızca kudüm sazıyla icrâ edilmesi, velvele icrâsının yalnızca kudüm sazi ile mümkün olduğunu belirtmiştir. Bahsi geçen kavramı teknik olarak addeden Sayan ise, velvelenin elle, ayakla veya kendi deyimiyle başka bir aletle de vurulmasının mümkün olduğu görüşünü öne sürmüş ve velvelenin usûl vuruşlarını daha ilgi çekici hale getirdiğini, dinamizm sağlayan bir yapı olduğunu ifâde etmiştir. Yarkin öncelikle velvele kavramının Türk müziğindeki karşılığının süsleme olduğunu belirtmiş, sonrasında usûller için kalıplaşmış velvelerin var olduğuna, ancak bu velveler kudüm sazi icrâsı için yazıldığından diğer vurmali çalgıların bu manada yetersiz kaldığına dikkat çekmiştir. Velvele icrâsı konusunda da, usûlün velveleli şekilde icrâ edilmesinin kişinin ustalığı ve becerisiyle ilişkili olduğuna vurgu yapmıştır.

Gönül ise velvelenin icrâya renk ve zindelik kattığına değinmiş, özellikle ağır mertebeli ve/veya büyük zamanlı usûllerle ölçülmüş eserlerde belirleyici ve aynı zamanda usûl takibi açısından icrâda kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir.

Yukarıdaki tanımların ışığında velvele; çeşitleme, süsleme gibi terimlerle kısaca ifâde edildiğinde -Pırnal ve Çakar'ın tanımlarına ek olarak- usûlün mertebe ve ölçü sayısında herhangi bir değişiklik yapılmaksızın usûllerin ana kalıbını oluşturan darpların daha küçük vuruşlara ayrılmasından oluşmaktadır. Bunun yanı sıra velvelenin kendinden daha küçük birim değer zamandaki vuruşlara ayrılmadan yalnızca darpların ifâdesinin değişmesiyle de ortaya koyulabileceğini söylemek mümkündür.

Edvarlar aracılığıyla günümüze intikal eden velveler, kudüm çalgısı esas alınarak ve bu çalgının imkân-sınırlılıkları gözetilerek yazılmıştır. Başka bir deyişle tef, halile gibi vurmali çalgılarının icrâ edebileceği şekilde bir notasyona ve/veya velveleye herhangi bir kaynakta yer verilmediğinden velvelenin yalnızca kudüm sazıyla icrâ edilip velvele icrâsının bu çalgı ile mümkün olduğu fikri Sangan gibi bazı teorisyenlerce öngörülmüştür. Bu noktada Yarkin'ın usûller için kalıplaşmış velvelerin var olduğuna, ancak bu velveler kudüm icrâsı için yazıldığından diğer vurmali çalgıların bu manada yetersiz kaldığına ilişkin ifâde-

leri, mevcut durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu noktadan yola çıkıldığında XVII. yüzyılda Ali Ufki Bey'in de Turc 292 adlı yazmasında belirttiği gibi velvele yalnızca kudüm çalgısı ile değil, Türk müziğinde kullanılan diğer vurmali çalgılar ile de icrâ edilebilir.⁸³ Bu çalgılar ve velvele yapıları formlara göre farklılık gösterebilir. Dolayısıyla velvele icrâsında her çalgı özelinde usûllere göre bir notasyon bulunmasa da velvele icrâsının yalnızca kudüm çalgısıyla mümkün olduğuna dair bu tanımları kanıtlar nitelikte bir ifâdeye ne gelenekte ne de günümüz icrâsında rastlanmamaktadır. Belirtilen görüşler doğrultusunda Sangın'ın velvele icrâsına yönelik bu ifâdesini desteklemek mümkün değildir. Çakar, usûlün ilk vuruşunun velvelelere ayrılmadan bir bütün olarak vurulmasının icrânın aksamaması adına önemli olduğunu vurgulamıştır. Müellifin kitabında yer alan Sofyan, Türk Aksağı, Müsemmen, Aksak, Evfer, Raks Aksağı, Aksak Semai, Lenk Fahte, Tek Vuruş, ,Bektaşî Devr-i Revânî, Mevlevî Devr-i Revânî, Fer, Çifte Düyek, Nim Bereşşan, Türkî Darb, Nim Devir, Fahte, Hezeç, Çenber, Nim Sakîl, Beste Devr-i Revan, Evsat, Devr-i Kebir, Muzaaf Devr-i Kebir, Remel, Frengîfer, Hafif, Muhammes, Bereşşan, Sakil, Hâvi ve Zencir usûllerinin velveleli şekillerinde usûlün ana kalıbındaki ilk darbın velvelelere ayrıldığı görülmektedir. Şayet, Çakar'ın belirtmiş olduğu gibi, usûlün ilk darbının velvelelere ayrılması icrânın aksamasına yol açıyor ise yukarıda zikredilen usûllerin velveleli olarak icrâ edilmesi yazara göre doğru değildir. Bu velveleler icrâda ve usûl eğitiminde kullanılmayacaksa bu noktada usûllerin velveleli şekillerine kitapta neden yer verildiği sorusu akıllara gelmektedir ki bu da yüzyıllardır usûl eğitiminde önemli bir yere sahip olan velvele kavramının anlaşılmasında, eğitim-öğretiminde muğlaklığa sebep olmaktadır. Sayan, velveleyi teknik olarak adanmış; velvelenin elle, ayakla ve farklı aletlerle de vurulmasının mümkün olduğunu öne sürmüştür.

İrdelenen kaynaklarda yer alan usûllerin velvelelerinin hemen hemen benzer şekilde yer aldıklarını söylemek mümkündür. Yani ne Sayan'ın kitabında ne de irdelenen diğer 15 kaynakta usûllerin velvelelerinin vuruş şekilleriyle, darbaların şiddeti ve/veya darbalarının hangi elle vurulacağı hususunda velvele özelinde herhangi bir bilgi verilmemiştir. Dolayısıyla kaynaklarda yer alan usûllerin yazımına bakıldığında vuruş biçimi olarak velvelenin, usûlün ana kalıbından farklı olmadığını söylemek mümkündür. Bendir, mazhar gibi Türk müziği vurmali çalgıları üzerinde uygulanan fiske tekniği ve buna benzer vuruş teknikleri, günümüzde ritim saz icrâsında oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu sebeple Sayan, velvele gibi vuruş tekniklerini göz önünde bulundurarak velveleyi bu vuruş teknikleriyle eş değer tutmuş olabilir. Ancak herhangi bir vuruş tekniğine ihtiyaç duyulmadan usûllerin velvelesi ana kalıp gibi vurulup kolayca anlaşılabilir. Hem geçmiş yüzyıllarda meşk sistemiyle müzik eğitiminin verildiği saray, vakıf, konak ve cemiyetlerde, hem de günümüzde Türk müziği eğitimi veren kurumlarda usûl, ya bir ritim saz eşliğinde, ya da ellerin dizlere vurulmasıyla hocadan talebeye nakledilir. Ancak gelenekte ve günümüzde belirtilen yöntemin dışında ayakla veya yazarın deyimiyle başka bir aletle ne usûl ne de velvele

⁸³ Detaylı bilgi için bk. Behar, Cem. *Saklı Mecmua*. (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008).

icrâsı söz konusu değildir. Kast edilen sadece velvele icrâsı olsa bile hem usûlün ana kalıbı hem de usûlün velvelesi de ritim saz eşliğinde veya ellerin dizlere vurulmasıyla uygulandığından dolayı bu tanımı desteklemek mümkün değildir ki; bu noktada usûl ve velvele kavramlarını birbirinde ayırtırmamak gerekir. Çünkü velvele, usûlün kalıbından doğan dinamiklerinden biridir. Velvele, icrânın zenginleşmesine ve giderin tutulmasına yardımcı olur. Bu görüşler doğrultusunda müellifin kitabında yer vermiş olduğu velvele tanımı, yeterince açıklayıcı olmamıştır. Yarkın, velvele kavramını tanımlarken önemli bir noktaya dikkat çekmiş, kaynaklarda bulunan velvelelerin yalnızca kudüm sazı için yazıldığından dolayı diğer vurmali çalgıların bu manada yetersiz kaldığına vurgu yapmıştır. Velveleler vurmali çalgının çeşidine, icrâ edilecek eserin formuna, giderine, hatta vurmali çalgının akorduna göre farklılık gösterebilir. Yarkın, bu hususta da icrâcının ustalığı ve becerisinin velvele icrâsında etkili olduğunu da dile getirmiştir. Gönül ise, velvelenin icrâya renk ve zindelik kattığına vurgu yapmış; öte yandan da velvelenin büyük usûllerle ölçülmüş formların bestelerinde belirleyici etkiye sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Müellifin de belirttiği gibi velveleler özellikle büyük usûller olarak tasnif edilen usûller ile ölçülmüş bestelerde melodik yapının şekillenmesindeki en büyük unsurlardan biridir. Ayrıca Gönül, velvelenin usûl takibi açısından hem usûl icrâsında hem de diğer sazende ve hanendelerin gideri tutabilmesi adına kolaylaştırıcı etkiye sahip olduğuna da vurgu yapmıştır. Örneğin Berefşan usûlünün ilk darbı dört vuruşluk “düyüm”dür. Herhangi bir toplu icrâ esnasında ritim saz icrâcısı ikinci darbı vurana değin geçen sürede gideri muhafaza etmek zorlaşabilir. Ancak bu dört vuruşluk süreyi usûlün ana kalıbındaki darba riayet ederek çeşitlendirip, zenginleştirmek hem icrânın giderinin aksamasının önüne geçer, hem de icrâya zenginlik katar. Bu görüşler doğrultusunda Yarkın ve Gönül’ün velveleye ilişkin tanımlarının tutarlı ve kuşatıcı bir etkiye haiz olduğunu söylemek mümkündür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Türk müziğinin iki temel unsurundan birisi olan usûl, nota üzerinde ve icrâda kesin olarak gösterilebilen yegâne unsurdur. Kendi içerisinde tutarlı olan bu olgunun tanımlarda ve icralarda farklılıklara sebebiyet vermeyecek bir şekilde uygulanması, eserlerin ve icrâcıların doğru icrâ ve özgün tavır geliştirmeleri noktasında hayati öneme sahiptir.

Bu çalışmada, XX. yüzyıldan günümüze usûl eğitim-öğretiminde kullanılmış/kullanılan 16 adet yazılı kaynaktaki usûl bahsinin temel dinamikleri olan unsurlar irdelenmiştir. İncelemeler sonucunda; kaynakların genel olarak birbirlerinden farklı olduğu ve bazı kaynakların da hem kendi içerisinde, hem de tanımlar özelinde uyumadığı tespit edilmiştir. Bu durumun usûl eğitiminin asgari düzeyde bir standarda kavuşmamasına sebebiyet verdiği, dolayısıyla da Türk müziğinin sağlıklı intikâlinde sorunlar oluşturacağı kanaatine varılmıştır. “Çünkü usûl, Türk Müziğinde sabit usûllü eserler içerisinde bile eserin form yapısına, makamına, geçkisine, nağmesine, güftesine ve hatta, yoruma bağlı olarak özgürce ve dinamik bir şekilde bestekârın veya icrâcının, icrâda hâkim olması beklenen veya arzu edilen duyguyu ifâde etmek için pekiştirici ana unsur ol-

maktadır. İcrada bu derece ağırlık ve öneme sahip olan bir unsurun eğitimde de asgari bir standart ile verilmesi gerekmektedir”⁸⁴.

İncelemeye alınan kaynak kitaplardaki ilgili kavramın mevcudiyetine yönelik bilgiler aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Kavramlar	Eserinde İlgili Kavrama Yer Veren Yazarlar	Eserinde İlgili Kavrama Yer Vermeyen Yazarlar
Usûl	Yekta - Pırnal - Mutlu - Ungay - Karadeniz - Özkan - Çakar - Sangan - Çelikkol - Sayan - Teymur - Salgar - Yarkın - Gönül	Ezgi - Kanık
Ritim	Sayan - Gönül	Yekta - Ezgi - Pırnal - Kanık - Mutlu - Çakar - Ungay - Karadeniz - Özkan - Sangan - Çelikkol - Teymur - Salgar - Yarkın
Düzüm	Ezgi - Pırnal - Ungay - Karadeniz - Özkan - Sangan - Çelikkol - Teymur - Yarkın - Gönül	Yekta - Kanık - Mutlu - Çakar - Sayan - Salgar
Ölçü	Yekta - Ungay - Özkan - Gönül	Ezgi - Pırnal - Kanık - Mutlu - Çakar - Karadeniz - Sangan - Çelikkol - Sayan - Teymur - Salgar - Yarkın
Gider	Ungay - Teymur - Gönül	Yekta - Ezgi - Pırnal - Kanık - Mutlu - Çakar - Karadeniz - Özkan - Sangan - Çelikkol - Sayan - Salgar - Yarkın
Metronom	Pırnal - Ungay - Çelikkol	Yekta - Ezgi - Kanık - Mutlu - Çakar - Karadeniz - Özkan - Sangan - Sayan - Teymur - Salgar - Yarkın - Gönül
Darb	Çakar - Karadeniz - Özkan - Çelikkol - Salgar - Yarkın - Gönül	Yekta - Ezgi - Pırnal - Kanık - Mutlu - Ungay - Sangan - Sayan - Teymur
Mertebe	Ezgi - Pırnal - Ungay - Özkan - Çakar - Sangan - Çelikkol - Teymur - Salgar - Yarkın - Gönül	Yekta - Kanık - Mutlu - Karadeniz - Sayan
Velvele	Pırnal - Çakar - Sangan - Sayan - Yarkın - Gönül	Yekta - Ezgi - Kanık - Mutlu - Ungay - Karadeniz - Özkan - Çelikkol - Teymur - Salgar

Bütün bunların sonucunda; çalışmada ele alınan 16 adet yazılı kaynaktan

⁸⁴ Gönül, “Türk Müsikişi Usûllerinin Gösterimi, İfadesi ve Tasnifine Bir Bakış”, 32-33.

14 tanesi (Yekta, Pırnal, Mutlu, Ungay, Karadeniz, Özkan, Çakar, Sangan, Çelikkol, Sayan, Teymur, Salgar, Yarkın ve Gönül) usûl kavramının tanımına yer vermiş, 2 tanesi (Ezgi ve Kanık) yer vermemiştir. Usûl kavramına ilişkin tanımlar ele alındığında ise Pırnal, Mutlu, Karadeniz, Salgar ve Gönül'ün tanımlarının, XX. yüzyıl öncesinde yazılmış edvarlar/teori kitaplarının benzeri şeklinde, usûl ve ölçü kavramlarını birbiriyle eş anlamlı tutulmaksızın, ölçü sayılarının usûlün anlaşılmasında yeterli olmadığı vurgusuyla verildiği görülürken, Yekta, Ungay, Özkan, Çakar, Çelikkol, Sayan, Teymur, Yarkın ve Mutlu'nun tanımlarında usûl kavramını ölçü kavramı ile eş anlamlı tuttukları ve buna bağlı olarak aynı değerli birden fazla usûl ihtiva eden ölçü sayılarında belirsizlikler oluştuğu görülmüştür.

İncelenen kaynakların 6 tanesi (Pırnal, Ungay, Çelikkol, Sayan, Teymur ve Gönül) gider, ritim ve metronom kavramlarını tanımlarken; 10 tanesinin (Yekta, Ezgi, Kanık, Mutlu, Karadeniz, Özkan, Çakar, Sangan, Salgar, Yarkın) bahsi geçen kavramın tanımına yer vermediği tespit edilmiştir. Gider ve ritim kavramlarında metronom gibi sayısal bir değer işaret edilmese de Türk müziğinde bu kavramlar eş değer tutulabilir. Çünkü bir eserin gideri, ritmi denildiğinde metronom akla gelmektedir. Mezkûr kavramlara ilişkin tanımlar ele alındığında Ungay ve Teymur, icra edilecek eserin gideri hakkında icracıya sayısal bir veri sunmamakla birlikte yaklaşık bir metronom değeri öngören yürük, orta, ağır, hafif-i evvel, hafif-i sani ve sakîl deyimlerinin Türk müziği notasyonunda gideri belirlemek amacıyla kullanıldığını vurgulamıştır. Ayrıca Ungay ile birlikte Pırnal ve Çelikkol metronom kavramını detaylıca irdelemişlerdir. Gönül'ün bu kavramlara ilişkin tanımlarının ise açıklayıcı, kapsamlı, kendi dönemini kuşatıcı ve yol gösterici olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakların 10 tanesinde düzum kavramı (Ezgi, Pırnal, Ungay, Karadeniz, Özkan, Sangan, Çelikkol, Teymur, Yarkın ve Gönül) tarif edilirken; 6 tanesinde (Yekta, Kanık, Mutlu, Çakar, Sayan, Salgar) mezkûr kavrama dair bir tarif bulunmamaktadır. Bahsi geçen kavramı Teymur'un daha detaylı irdelediği ve Gönül'ün ise irdelemekle birlikte usûlü oluşturan düzumlerin notalara da aksettirilmesi zarûretinden yola çıkarak, kavrama kalıcı ve kuşatıcı bir bakış açısı getirdiği; Ezgi, Pırnal, Ungay, Karadeniz, Özkan, Sangan, Çelikkol ve Yarkın'ın ise düzum kavramını daha yüzeysel ve birbirlerine benzer şekilde tarif ettikleri görülmektedir.

Kaynaklardan 4 tanesi (Yekta, Ungay, Özkan ve Gönül) ölçü kavramını tanımlarken; 12 tanesinin (Ezgi, Pırnal, Kanık, Mutlu, Çakar, Karadeniz, Sangan, Çelikkol, Sayan, Teymur, Salgar ve Yarkın) bahsi geçen kavramın tanımına yer vermedikleri tespit edilmiştir. Ölçü kavramına ilişkin tanımlar ele alındığında Gönül'ün ölçü kavramını bilhassa usûlden ayırarak örneklerle açıklayıcı bir şekilde irdelediği görülürken, Ungay ve Yekta'nın ölçü tanımlarında ölçü ve usûlü, "bir ölçü sayısı birden fazla usûl ihtivâ edebildiğinden" uygulamada muğlaklıklara sebebiyet verebilecek şekilde eş değer tuttukları, Özkan'ın ise her zaman usûl ve ölçünün eş değer tutulmaması gerektiğini söylediği tespit edilmiştir.

Kaynaklardan 7 tanesi (Çakar, Karadeniz, Özkan, Çelikkol, Salgar, Yarkın ve

Gönül) darb kavramını tanımlarken; 9 tanesinin Yekta, Ezgi, Pırnal, Kanık, Mutlu, Ungay, Sangan, Sayan ve Teymur) bahsi geçen kavramın tanımına yer vermedikleri tespit edilmiştir. Darb kavramına ilişkin tanımlar ele alındığında; Çakar, Özkan, Çelikkol, Salgar, Yarkın ve Gönül'ün tanımlarının vuruş mânâsı ekseninde birbirine benzer şekilde verildiği görülürken, Karadeniz'in ise darbu basit ve tam olarak ikiye ayırdığı ve darbu birim vuruş ile ifade ederek kavramı diğer müelliflerden farklı bir şekilde tanımladığı tespit edilmiştir. Bu durum pek çok defa süreleri eşit olmayarak icra ve ifade edilen usûl darplarının sürelerine ilişkin belirsizliklere sebebiyet verebilecektir. Karadeniz'in bu konuda kastının ölçünün birim değerliğine göre mezûr saymak olduğu kanaatine varılmıştır.

Kaynakların 11 tanesi (Ezgi, Pırnal, Ungay, Özkan, Çakar, Sangan, Çelikkol, Teymur, Salgar, Yarkın ve Gönül) mertebe kavramını tanımlarken; 5 tanesinin (Yekta, Kanık, Mutlu, Karadeniz ve Sayan) bahsi geçen kavramın tanımına yer vermedikleri görülmektedir. Mertebe kavramına ilişkin tanımlar ele alındığında Ezgi'nin mertebeyi gider kavramıyla açıkladığı ve bahsi geçen kavramı yürük, orta ve ağır olarak üçe ayırdığı görülmüştür. Pırnal, Ungay, Özkan, Çakar, Sangan, Çelikkol, Salgar ve Yarkın, mertebe kavramına ve mertebeleri basamaklandırma hususuna birbirine benzer açıklamalar getirmişleridir. Ungay diğer müelliflerden farklı olarak mertebenin değişmesiyle bazı mertebelerin özel olarak adlandırılmasına vurgu yapmıştır. (Ağır Aksak, Sengin Semai gibi). Gönül ise usûlün mertebesi değişse de usûlün ana kalıp ve darplarının değişmemesine vurgu yapmakla birlikte mertebenin, icracıya icra edilecek eserin gideriyle ilgili ön bilgi verdiğini belirtmiştir. Gönül, mertebelerin basamaklandırılması hususunda diğer müelliflerden farklı bir yol izleyerek 2'lik değerlikte yazılan mertebenin 1. mertebe, 4'lük değerlikle yazılan 2. mertebe, 8'lik mertebe ile yazılan 3. mertebe ve 16'lık değerlikle yazılan mertebenin ise 4. mertebe ile adlandırmıştır. Gönül ayrıca mertebenin değerliliğinin büyümesiyle ile velvelerin icraya dâhil edilmesi gerektiğini, bu yolla usûlün zindeliğinin pekiştirileceğini vurgulamıştır.

Kaynakların 6 tanesi (Pırnal, Çakar, Sangan, Sayan, Yarkın ve Gönül) velvele kavramı tanımlarken; 10 tanesinin (Yekta, Ezgi, Kanık, Mutlu, Ungay, Karadeniz, Özkan, Çelikkol, Teymur ve Salgar) bahsi geçen kavramın tanımına yer vermedikleri görülmüştür. Velvele kavramına ilişkin tanımlar ele alındığında; Pırnal, Yarkın ve Gönül'ün velvele tanımlarının kullanılan çalgılar, icra şekilleri ve kapsamı yönünden anlaşılır bir şekilde tarif ettikleri, Çakar, Sangan ve Sayan'ın tanımlarının ise bahsi geçen kavramı velvelerin tanımı ve icrası yönünden kuşatıcı bir şekilde tanımlamadıkları sonucuna varılmıştır.

Literatürde yer alan usûl kavramı ve alt kavramlarının, benzerliklerinin ve farklılıklarının XX. yüzyıl itibarıyla neşredilen ve usûl eğitim-öğretiminde kullanılan kaynaklar ışığında irdelendiği bu çalışmanın, usûl konusunda icrâi ve akademik faaliyette bulunan ilgililere kaynaklık edeceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- » Arslan, Fazlı. *Safiyüddîn-î Urmevî ve Şerefiyye Risalesi*. 2. Baskı. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2017.
- » Bardakçı, Murat. *Maragalı Abdülkadir*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 1986.
- » Behar, Cem. *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz: Geleneksel Osmanlı/Türk Müziğinde Öğretim ve*

- İntikal. 4. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- » Behar, Cem. *Osmanlı/Türk Müsîkîsinin Kısa Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
 - » Behar, Cem. *Saklı Mecmua*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
 - » Çakar, Şeref. *Türk Müsîkîsinde Usûl*. İstanbul: MEB Yayınları, 1996.
 - » Çelik, Binnaz Başar. *Hızır Bin Abdullah'ın Kitâbü'l-Edvâr'ı ve Makamların İncelenmesi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.
 - » Çelikkol, Erdiñç. *Türk Müsîkîsi Bilgileri I-II*. Bursa: Özsan Matbaacılık, 2000.
 - » Doğrusöz, Nilgün. *Yusuf Kırşehri'nin Müzik Teorisi*. Kırşehir: Kırşehir Valiliği, 2012.
 - » Ekinci, Mehmet Uğur. *Kevseri Mecmûası 18. Yüzyıl Saz Müziği Külliyyatı*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2015.
 - » Ezgi, Suphi. *Nazari ve Ameli Türk Müsîkîsi*. İstanbul: Milli Mecmua Matbaası, 1933.
 - » Gönül, Mehmet. "Türk Müsîkîsi Usûllerinin Gösterimi, İfadesi ve Tasnifine Bir Bakış". *İSTEM*. 13/25, 2015: 31-46.
 - » Gönül, Mehmet. *Türk Müziği Solfej-Makam-Usûl-Dikte Alıştırmaları*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
 - » Gönül, Mehmet. *Türk Müziği Solfej-Makam-Usûl-Dikte Alıştırmaları*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2019, (Mart 2019 tarihli tashih edilmiş nüsha).
 - » Hatipoğlu, Vasfi - Sağlam, Atilla. "Türk Müsîkîsinde Usûl Geleneğinin Değerlendirilmesi". *Eğitimde Kuram ve Uygulama*. 9/2, 2013: 113-134.
 - » Hatipoğlu, Vasfi, Mesleki Müzik Eğitimi Veren Kurumlarda Türk Müziği Usûlleri Öğretiminin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2008.
 - » İbn Sîna. *Müsîkî*, Trc. Ahmet Hakkı Turabi. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.
 - » Kanık, Veli. *Türk Müsîkîsinde Ritm Unsuru ve Nota Kaideleri*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1954.
 - » Karadeniz, Ekrem. *Türk Müsîkîsinin Nazariye ve Esasları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013.
 - » Mutlu, Ümit. *Türk Müsîkîsi Nazariyatı Usûlleri ve Makam Seyirleri*. İstanbul: İstanbul Belediye Konservatuarı, t.y.
 - » Özkan, İsmail Hakkı. *Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usûlleri*. İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2006.
 - » Salgar, Fatih. *Türk Müziğinde Makamlar, Usûller ve Seyir Örnekleri*. İstanbul: Ötügen Yayınevi, 2017.
 - » Sangan, Cemil. *Türk Müziği Usûlleri*. Muğla: Bodrum Belediyesi, 1997.
 - » Sayan, Erol. *Ulusal Müziğimiz*. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2010.
 - » Sevinç, Muhammet. *Tevfik Rıza'nın "Söz ve Saz" Adlı Yazma Eserinin I. Kitabı Olan "Türk Müsîkîsi Nazariyatı ve Usûlleri" Bölümünün Günümüz Türkçesine Çevirimi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.
 - » Tekin, Hakkı. *Ladiklî Mehmet Çelebi ve er-Risâletü'l-Fethiyye'si*. Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi, 1999.
 - » Teymur, Ahmet Selim. *Türk Müsîkîsi*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2010.
 - » Tura, Yalçın. *Kitâbu 'İlimi'l-Müsîkî 'alâ vechi'l-Hurufât. Edvâr (Tıpkıbasım-Çevriyazi-Çeviri-Notlar)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.
 - » Tura, Yalçın. *Tedkîk ü Tahkîk: İnceleme ve Gerçeği Araştırma*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2006.
 - » Ungay, Hürşit. *Türk Müsîkîsinde Usûller ve Kudüm*. İstanbul: Türk Müsîkîsi Vakfı, 1981.
 - » Uygun, Mehmet Nuri. *Safiyüddin Abdülmü'min Urmevi ve Kitâbü'l-Edvârı*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 1999.
 - » Yalçın, Gökhan. *19. Yüzyıl Müsîkîsinde Hâşim Bey Mecmûası, Birinci Bölüm Edvâr*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2016.
 - » Yarkin, Fahrettin. *Türk Müziğinde Usûller*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2017.
 - » Yekta, Rauf. *Türk Müsîkîsi*. İstanbul: Pan Yayıncılık, 1986.